

Högskolan Kristianstad
291 88 Kristianstad
044-20 30 00
www.hkr.se

Examensarbete

Våren 2012

AAU62L

Den nya rationella skolan

- En teoriprovande studie av den nya läroplanen utifrån
Habermas rationalitetsbegrepp

Författare:

Rolf Fält

Handledare:

Eduardo Naranjo

ABSTRACT

Denna studie behandlar den nya läroplanen för grundskolan utifrån samhällskritisk teori. Marcuse och Habermas verk bidrar med det grundläggande teoretiska perspektivet för studien med tesen att det sker en omfattande likriktning i samhället där allt fler värden kan omvärderas och rationaliseras utifrån ett ekonomiskt perspektiv, det vill säga en marknadens logik blir allt oftare det enda rådande sättet att beskåda verkligheten från. För att beskriva denna logiks hegemoni över samhället använder Habermas termen "den endimensionella rationaliteten".

Studien ställer frågorna huruvida förändringarna av grundskolans läroplan kan sammankopplas till en endimensionell rationalitet och om det går att urskilja idéerna bakom några av de etablerade organisationsteorierna, som grovt talat utgör en rationell handlingsmall.

Analysen av läroplanerna kan avslöja flera tydliga kopplingar till olika organisationsteorier och en klar tendens mot likriktning går att urskilja i den nya läroplanen i förhållande till den gamla. Strävansmål och individuell utveckling har ersatts med detaljstyrt centralt innehåll och kunskapskrav. Bland annat återfinns en utökad standardisering, centralisering och kontroll över skolan som är förenlig med traditionella organisationsteorier.

Studien vill varna för att konsekvenserna av ett instrumentellt förhållande till kunskap i skolan mycket väl kan bli dramatiska då det hämmar kreativitet och lust för lärandet. Faktorer som istället bör vara i centrum för att driva Sverige som kunskapsamhälle framåt genom den globala konkurrensen.

Ämnesord: Svensk skolan, endimensionell rationalitet, läroplan, LGR11, LPO94, likriktning, organisationsteorier, kritisk teori.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Bakgrund – skolans värld	4
2.1. Tanken om den goda skolan	4
2.2. Attityderna till skolan	6
2.3. Kritiken mot skolan	9
3. Studiens ambitioner	14
3.1. Studiens syfte	14
3.2. Frågeställningar	15
4. Teori – den endimensionella rationaliteten	16
4.1. Kritisk teori	16
4.2. Det rationella handlandet	17
4.3. Den rationella ideologin i praktiken	21
5. Metod	25
5.1. En teoriprovande studie	25
5.2. Metoddiskussion	26
5.3. Empiri	27
6. Teoriprovande analys – den rationella skolan	28
6.1. Värdegrunden, mål och ansvarsområden	28
6.2. Kursplan, nu med nya bokstäver	30
6.3. En effektiviserad läroplan	34
7. Avslutande diskussioner	37
7.1. En utbredd rationalitet	37
7.2. Konsekvenser av ideologin i skolan	39
7.3. Svensk skola, en spegelbild av Sverige	41
8. Sammanfattning	43
Källförteckning.....	45

1. Inledning

”I trygga klassrum skapas framtidens välstånd”, som det heter på Folkpartiets hemsida.¹ En åsikt som säkert delas av många i Sverige, så länge den inte behöver backas upp med pengar, tid eller annan form av energi som kan läggas på att producera något som ger snabbare avkastning och tillväxt.

Globaliseringen är en fantastisk möjlighet, men också en stor utmaning. Runt om i världen reser sig länder ur fattigdom. Gemensamt för dem är höga ambitioner vad gäller kunskap.²

I samband med finanskrisen 2008 och dess svallvågor blev det dags att strama åt det ”slöseri” som tydligen tidigare pågått i många västerländska länder inom offentlig sektor. Trots de största nedskärningarna på över 20 år kommer Spaniens budgetunderskott troligen öka till nya historiska höjder.³ Anders Borg varnar för att Greklands kris kommer ta en mycket längre tid att lösa samtidigt som demonstrationerna fortfarande avlöser varandra i Aten.⁴ Det räknas inte ens som nyheter längre, det är numera normalt att tiotusentals greker strejkar och ojar sig framför parlamentet. Det som inte var normalt var att en pensionär sköt sig i huvudet framför parlamentet i början av april, ett val han själv gjorde eftersom han ansåg det vara ett humanare sätt att sluta sitt liv på än att fortsätta på den pension han nu tvingats leva på.⁵ Det är också svåra tider för många andra EU-länder, även stora nationer som Frankrike sitter obekvämt. Inför valet 2012 satt Sarkozy och Merkel, Frankrikes respektive Tysklands president, och diskutera problem och lösningar på några av Frankrikes betungande problem som ungdomsarbetslösheten, statsskulden och den politiska stabiliteten som nu hotas av vänster- och högerextrema partier enligt Sarkozy.⁶ En lösning vore att göra något åt den offentliga sektorn som verkar stor i Frankrike i jämförelse med Tyskland.

Samtidigt på andra sidan Atlanten håller den ekonomiska utvecklingen på att långsamt röra sig framåt. Landet har genomgått stålbad som bland annat bidragit till en våg av förändrade anställningsformer åt tidigare offentliganställda. Störst uppmärksamhet fick

---

¹ Folkpartiet.se, *Skola och Utbildning*, hämtat 2012-04-05.

² Folkpartiet.se, *Skola och Utbildning*, hämtat 2012-04-05.

³ DN.se, *Stora nedskärningar väntar i Spanien*, hämtat 2012-04-05.

⁴ SVT.se, *Finansminister Borg varnar*, hämtat 2012-04-05.

⁵ BBCNews.com, *Greek unrest after pensioner suicide besides parliament*, hämtat 2012-04-05.

⁶ DN.se, *Presidentvalet: Fransk förträning*, hämtat 2012-04-05.

kampen runt lärarfackens rättigheter i Wisconsin tidigt på våren 2011.⁷ Den republikanska delstatsguvernören, Walker, krävde lojalitet med samhället från de giriga lärarna som förstört landet. För medan arbetslösheten spridit ut sig över de amerikanska staterna så har lärarna haft över medelgoda inkomster på skattebetalarnas räkning. I traditionell ansvarsfull amerikansk anda är numera detta problem löst i många delstater, facken har kuvats. Under sommaren samma år löste England sina underskott på likartade sätt. Lärarfacken som krävt höjda löner efter att blivit åsidosatta i många år fick inte gehör för sina krav.⁸ Kraven tillmötesgicks inte och fick inte heller störst uppmärksamhet då våldsamma kravaller utbröt i London kort efteråt. Kravallerna kan förklaras på många sätt, i SVT:s *Kobra i upploppens London* lyftes ungdomsarbetslöshet, ungas framtidsutsikter, moraliskt förfall, rasism och förnyade klassklyftor upp.⁹

Sverige är inte opåverkad av finanskrisen, som regeringen påpekat ett par gånger. Lösningen från regeringen är att satsa på jobben, något som inte minst poängterades under Moderaternas partistämman i Örebro.¹⁰ Skolan spelar här en central roll enligt alla politiska partier. Men hur den ska spela denna roll är en kontroversiell fråga, för som Sir Ken Robinson säger;

[How do we educate our children to take their place in the economies in the 21st century? Given that we can't anticipate what the economy will look like at the end of next week?¹¹](#)

Skolan är, hör och häpna, alltså viktig enligt både politiker och forskare. Samtidigt är det inte den känslan man får av att läsa tidningarna. Förra året gick journalisten Maciej Zaremba till frontalangrepp mot svenska skolsystemet i en serie artiklar under namnet *Hem till Skolan* där han kritiserade det mesta inom hela skolväsendet. De som sett den omtalade och uppskattade serien *The Wire* kanske lägger märke till *the numbers game* som återkommer i skolvärlden och som går att urskilja i Zarembas artiklar. ”Kalles betyg är en sorts aktiekurs som mäter skolans värde på en marknad”.¹² Man fifflar systematiskt med betygen, vilket strikt talat är skolans ”produkt”, för att höja skolans effektivitet. På samma sätt väljer man att arrestera fler pojkar vid gatuhörn som säljer droger än

⁷ DN.se, *Facken tar strid i USA*, hämtat 2012-04-05.

⁸ Sverigesradio.se, *Lärarstrejk stänger tusentals skolor*, hämtat 2012-04-05

⁹ SVT.se, *Kobra i upploppens London*, hämtat 2012-04-05

¹⁰ SVT.se, *Moderaternas stämman: Fredrik Reinfeldts öppningstal*, hämtat 2012-04-05.

¹¹ Youtube.com, *RSA Animate – Changing Education Paradigms*, hämtat 2012-04-05.

¹² DN.se, *Maciej Zaremba: ”En förolämpning mot barnen.” Så sänkte skolan kraven på läskunnighet*, hämtat 2012-04-05.

knarkkungar i Baltimores centrum i *The Wire* eftersom det kostar resurser och tid och ändå inte ser lika bra ut i statistiken över antalet arresterade, för siffrorna är det viktiga i en byråkratiskt styrd organisation eftersom de mäter avkastningen.

Skolminister Jan Björklund är tacksam över Zarembas kritik som han menar belyser den dåliga skolsituation Sverige har befunnit sig i under lång tid och hänvisar samtidigt till de reformer som nu kommer effektivisera och förbättra den svenska skolan som regering sjösatt.¹³ Ett betygssystem ska ersättas och med ett nytt samtidigt som läroplanerna byts ut. Nu är det slut på flumskolan! Nu ska riktig pedagogik och kunskap återinföras i klassrummen och vända den 20 år negativa trenden som plågat det svenska skolväsendet. Skolans huvudmän ska tvingas ta sitt ansvar, vad hemskt att vi inte bara valt att förbättra skolan innan. Samtidigt ska skolorna spara in miljarder de kommande åren. Är det inte motsägelsefullt? Kan man verkligen säga att man gör allt för våra kära barn samtidigt som de får mindre resurser i skolan? Gustav Fridolin och Eva-Lis Sirén verkar tycka det och hänvisar till låga satsningar på kompetensutbildning och andra förutsättningar som krävs för att lärarna ska kunna göra ett bra jobb, enligt en debattartikel.¹⁴ De hävdar att skolreformerna har varit genomgående underfinansierade.

Men för att återgå till Sir Kens fråga, hur ska vi då utbilda våra barn för att förbereda dem för arbetslivet? Vilka verktyg behöver de för att undvika ungdomsarbetslösheten? Vilken pedagogik är det vi har missat? Sir Ken har en del spännande idéer. Bland annat hävdar han att dagens utbildningssystem är skapat efter industrialiseringens behov och i dess avbild, en betygfabrik som är frikopplad från samhällets behov samtidigt som det är en spegel av samhällets ideologi. Fast Sir Ken är inte en svensk forskare, pedagog, politiker eller ens journalist så vad vet han om svensk skola? Björklunds reformer kanske förändrar allting och ställer den svenska skolvärlden tillrätta igen. Låt oss granska saken. Detta blir dock lite svårt eftersom mycket av reformerna redan försenats eller skjutits upp på grund av underfinansiering, men den färdiga delen som ändå går att undersöka är läroplanerna.

Denna studie kommer att undersöka styrdokumentet för den nya skolan som nu ska ta form och rädda Sverige. Dock kommer den begränsa sig till grundskolans styrdokument, den tidigare läroplanen LPO94 och den nya läroplanen LGR11. Vilka förändringar har egentligen gjorts nu för att vända den negativa trend som tidigare präglade skolsystemet?

---

¹³ DN.se, *Björklund: Artiklarna belyser stora problem*, hämtat 2012-04-05.

¹⁴ DN.se, *”Lärare och elever får betala för Björklunds skolreform”*, hämtat 2012-04-05.

2. Bakgrund – skolans värld

Den offentliga debatten om skolan, vad den syftar till och hur den ska styras, verkar ha intensifieras de senaste åren. För samtidigt som de nya läroplanerna och betygssystemet för skolan börjat införas väcks våg efter våg av kritik. Politiker, debattörer och fackföreningar har under de senaste åren riktat fokus på att få upp ögonen på skolans mångfacetterade problem. För att skapa en bekantskap med skolans uppdrag kommer kapitlet först att belysa skolans uppdrag utifrån styrdokumentet. Därefter kommer eleverna och lärarnas perception av sin skolsituation att lyftas upp för att sedan släppa in ett urval av de röster som höjts på senaste tiden i skoldebatten.

2.1. Tanken om den goda skolan

Hur borde då skolan se ut? Det finns ett enkelt svar på frågan. Skolan bör avspegla den demokratiskt vedertagna lagen som berör skolans utformning och ansvarsområde, denna lag kallas skollagen och dess policys är skolans styrdokument. Innan en fördjupning sker av den gamla läroplanen, LPO94, såväl som den nya LGR11, bör det poängteras att dessa dokument är politiska. De reflekterar en ideologi och är antagna på riksdagens begäran. De är därmed inte främst en reflektering av de pedagogiska rönen, utan är istället ett uttryck för en ideologisk tolkning av skolans syfte och uppdrag. Bland de grundläggande värden som listas i första kapitlet i LPO94 står ett stycke som lyder:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.¹⁵

Citatet lyfter fram en konfliktlös hållning till skolan och samhället där både individens frihet och människolivets okränkbarhet går hand i hand med jämställdhet och solidaritet med de svaga och utsatta. Vidare står det också att läsa att:

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.¹⁶

---

¹⁵ LPO 94, 2006, s.3.

¹⁶ LPO 94, 2006, s.3.

Därmed ska skolan ge utrymme för den enskilda elevens behov för att eleven senare i livet ska kunna använda dess, av skolan, utvecklade autonomi för att ta ansvar i samhället efter eget behag. Dessa moraliska mål ska uppfyllas genom en saklig och allsidig utbildning som ska vara likvärdig, samtidigt som den är anpassad till varje elevs behov med särskild betoning på de barn som har extra svårigheter med att nå målen. Skolan ska främja elevens egna ställningstaganden samt tydligt ta avstånd från främlingsfientlighet och diskriminering av alla former.¹⁷ Hur ska då dessa normer och värderingar som omnämns ovan förverkligas? LPO 94 strukturerade upp detta genom olika ansvarsområden för skolan, lärare, elever och rektorer. De i särklass mest omnämnda ansvarsgrupperna i denna del av läroplanen är ”Alla som arbetar i skolan” och ”läraren”. Studien har ett intresse i hur dessa ansvarsområden ser ut eftersom de anlägger en juridiskt ramverk för skolans aktörer vilket i sin tur är relevant för att vilken arbetsorganisationsteori som man låter stå i fokus för verksamheten.

Den nya läroplanen, LGR11, är resultatet av allianspolitikens löften om en ny skola för kunskap som ska säkra välfärden i årtionden till. I skrivande stund talar Jan Björklund sig varm i riksdagen om hur dessa reformer på sikt kommer lösa svenska skolans många problem i årets första partiledardebatt.¹⁸ Hur skiljer sig då dessa reformer åt? Det går till en början att konstatera att det finns omfattande liknelser i det första kapitlet som befäster skolans värdegrund. De mantran som slagits fram i den tidigare läroplanen vidhålls, till Kristdemokraternas stora glädje då de fick behålla formuleringen som befäster och påpekar att etiken som ska upprätthållas i skolan är kommen ur kristen tradition.¹⁹ Ett exempel på hur lika dessa läroplaner är i värdegrunden kan ges av att flera stycken är identiska. Exempelvis ”Varje skolas utveckling” i LGR11 som visserligen heter ”Den enskilda skolans utveckling” i LPO94, men som innerhåller exakt samma ord.²⁰ Det finns självfallet formuleringar som försvunnit men kärnan och grunderna är likväl i stort sett de samma och eftersom studien är intresserad av skillnaderna i arbetsorganisationens struktur blir förändringarna i läroplanens värdegrund försumbara. Fokus kommer istället att ligga på de skillnader som yttras i det andra mer omfattande kapitlet som utstakar aktörernas ansvarsområden och strävansmål. Det är alltså värt att poängtera att värderingarna kring vad den goda skolan ska ge eleverna, i form av en vilja till ett livslångt lärande och egenskaper som förbereder eleverna för vuxenlivet såväl som goda värderingar, är i stort oförändrade medan ansvars- och strävansmålen reviderats.

---

¹⁷ LPO 94, 2006, s.3-7.

¹⁸ SVT.se, *Partiledardebatt jan 2012: Jan Björklund (FP)*, hämtat 2012-04-05.

¹⁹ SVT.se, *Kristendomen ska dominera i skolan*, hämtat 2012-04-05.

²⁰ LPO 94, 2006, s.7 & LGR11, 2011, s.8.

2.2. Attityderna till skolan

Det finns en aspekt av skolans uppdrag som allt för ofta ignoreras i debatten, den sociala aspekten. Hur trivs egentligen barnen i skolan? Vad tycker och tänker de olika parterna om den svenska skolan egentligen. För att presentera en kartläggning av detta har Skolverkets *Attityder till skolan* används för att ge en bild av skolverksamheten. Attityderna till skolan är en rapport som sammanställer elever och lärares åsikter om skolan och som presenteras på regelbunden basis. Denna studie kommer presentera fyra av dessa rapporter som behandlar åren 2000, 2003, 2006 och 2009, dock kommer bara högstadiet att behandlas. Därmed kan även eventuella trender och förändringar i attityderna lyftas upp för att inte bara säga något om svenska skolan utan även dess utveckling.

Ur rapporten från år 2000 framgår det att förtroendet för skolverksamheten i Sverige är lägst i hela Norden bland landets egna invånare.²¹ Det svenska folket tycker också att kärnämnen är de viktigaste att lära sig i skolan, samtidigt som relevansen för de naturvetenskapliga ämnena och övriga språk fortsatt ses som överflödiga och mindre relevanta.²² En annan trend sen 90-talet som befasts i en av rapporterna är att desto längre bort från skolverksamheten man är desto mer missnöjd är man med verksamhetens resultat.²³ Eleverna och lärarna är förhållandevis belåtna med skolan medan skolbarnsföräldrar och allmänheten är betydligt mer skeptisk.

Hur ser då skolmiljön ut? Rapporten för 2009 säger att majoriteten av de äldre eleverna finner arbetsro i skolan samtidigt som lärarna säger att grupperna som de oftast undervisar i är lagom stora, siffror som dessutom har ökat de senaste 10 åren.²⁴ Det är dock inte ovanligt att man kan känna sig störd av andra elever på vissa lektioner och generellt sett anser lärarna att arbetsron är bättre än vad eleverna själva tycker. När det gäller rasism i skolan kan man se att det skett en liten minskning från 2003 till 2006.²⁵ Och i 2009 års rapport nämns inte längre rasism som ett specifikt problem. Det finns även tydliga trender gällande våld och grovt språkbruk i skolan. Det senaste årtiondet har språket hårdnat i skolan, svordomar och könsord är frekventare nu än vad de någonsin varit sedan undersökningarna startade. Samtidigt tycker

---

²¹ *Attityder till skolan 2000, 2001*, s.17.

²² *Attityder till skolan 2000, 2001*, s.18.

²³ *Attityder till skolan 2003, 2004*, s.15.

²⁴ *Attityder till skolan 2009, 2010*, s.14-15.

²⁵ *Attityder till skolan 2006, 2007*, s.16-17.

både lärare och elever att våld i skolan blir allt sällsyntare.²⁶ Trots att våldet har minskat har däremot inte antalet elever som upplever sig mobbade gjort det, något som kan sammanbindas med ökningen av det grova språket i skolan. Antalet elever i skolan som känner sig mobbade har varit relativt konstant sedan 1997 enligt den nyaste av rapporterna.²⁷ En stor förändring när det gäller attityderna kring skolan är däremot trivseln i skolan som ökat betydligt.

Figur 1. Andel elever i procent som år 2000–2009 svarat att de trivs mycket bra eller ganska bra med skolarbetet. Fördelat på årskurs/skolform och undersökningsår.²⁸

Ett intressant sammanträffande utifrån *Figur 1* är att eleverna trivs bäst i högstadiet, samtidigt som det förekommer mest våld och grovt språkbruk på högstadiet i jämförelse med de andra stadierna, både för äldre och yngre barn.²⁹ Slutligen kan det kommenteras att skolmiljön inte förändrats i form av stressen som eleverna upplever i skolan. På den återkommande frågan i rapporterna om hur ofta eleverna känner sig stressade i skolan går det inte att finna några större totala förändringar, däremot finns tydliga skillnader mellan könen. Det är betydligt vanligare att flickor känner sig stressade i skolan och medan stressnivån för flickorna varit konstant så har nivån för pojkar inte bara varit låg från början utan dessutom sjunkit under det

²⁶ *Attityder till skolan 2009, 2010, s.74.*

²⁷ *Attityder till skolan 2009, 2010, s.74.*

²⁸ *Attityder till skolan 2009, 2010, s.18.*

²⁹ *Attityder till skolan 2009, 2010, s.74.*

senaste årtiondet. Det går också att fastställa att stressen ökar med åldern. Rapporterna säger dock ingenting om vad detta kan bero på.³⁰

Figur 2. Andel äldre elever i procent som svarat att de alltid eller oftast känner sig stressade i skolan.³¹

	Totalt	Elever i årskurs 7–9			Gymnasieelever		
		Totalt	Flickor	Pojkar	Totalt	Flickor	Pojkar
2000	35	29	34	25	41	55	27
2003	34	31	43	19	36	51	23
2006	28	23	33	15	33	46	21
2009	32	27	36	19	36	50	21

Eleverna trivs enligt rapporterna väldigt bra i skolan, men hur känner de och lärarna för hur de lyckas prestera? Medan 43% av grundskolelärarna anser att kraven på eleverna är för låga anser nästan dubbelt så stor andel av eleverna att kraven är på en rimlig nivå.³² Den grupp som däremot oftast tänker på sina studieresultat är flickor med utländsk bakgrund medan pojkar med svensk bakgrund tänker minst på sina studieresultat. Det är värt att nämna att en av de största förändringarna sedan början av 90-talet är att allt fler elever uppger sig själva som engagerade i skolarbetet, en förändring från 60 till 77 procent.³³ En majoritet av eleverna anger att de vet vad som förväntas av dem utifrån styrdokumentet och betygskriterierna och att de är nöjda med hur de bedöms, dessutom tycker lärarna att de vet vad de ska undervisa om såväl som att de besitter den kunskapen som behövs för att undervisa i de berörda kunskapsområdena.³⁴

Det sista som kommer att belysas av attityderna i skolan är hur elever och lärare uppfattar hjälpen åt de eleverna som har det svårast för att prestera i skolan. Dessa elever har skolan enligt LGR11 ett särskilt ansvar för.³⁵ Ungefär 80% av eleverna ansåg 2006 att möjligheten till att få extra stöd i skolan vid behov var bra eller mycket bra, förbättring med ungefär 20% sedan 1993.³⁶ Under samma tidsperiod har lärarna gjort liknande omvärderingar, dock har de

³⁰ Attityder till skolan 2006, 2007, s.15.

³¹ Attityder till skolan 2009, 2010, s.47.

³² Attityder till skolan 2009, 2010, s.116.

³³ Attityder till skolan 2006, 2007, s.12.

³⁴ Attityder till skolan 2009, 2010, s.113-114.

³⁵ LGR11, 2011, s.5.

³⁶ Attityder till skolan 2006, 2007, s.15.

ett generellt sett mer kritiskt perspektiv på frågan och menar att även om det skett förbättringar anser två tredjedelar av lärarna att de ännu saknar möjlighet till att ge eleverna det extra stödet de behöver för att lyckas.³⁷ Denna problematik är något som även den senaste rapporten lyfte upp 2009 och som varit en kontinuerlig utmaning. Lärarna anser också att de är bättre på att upptäcka stödbehov än att faktiskt ge stöd, vilket oftast har med bristande tillgång på tid och speciallärare att göra enligt dem själva.³⁸

2.3.Kritiken mot skolan

Det finns självfallet andra än Skolverket som släppt rapporter och gjort studier i olika former på den svenska skolan. En av den förra läroplanens tidiga kritiker är Bengt Selghed som i *Ännu icke godkänd* (2004) beskriver den då nya läroplanens problem. Selghed lyfter upp ett par aspekter som även vidrör den nya läroplanens struktur. Huruvida betygssystemen egentligen äger någon relevans och effektivitet är troligen de två punkterna som främst förtjänar att lyftas upp. Selghed menar att betygssystemets ändamål, att kategorisera elever efter kunskapsförmågor, är trubbiga och mindre relevanta idag än under tidigare skolsystem.³⁹ Eftersom anledningen till implementeringen av den gamla betygsskalan grundats i ett behov att sälla och kategorisera eleverna på grund av bristande platser på gymnasieskolorna borde man nu kunna ifrågasätta betygens relevans, då gymnasieskolorna kraftigt byggts ut sedan 80- och 90-talet.⁴⁰ Därmed faller behovet av en kategorisering av eleverna i så pass tidig ålder eftersom de studieförberedande linjerna, precis som alla andra linjer, redan har egna identiska funktioner som tjänar samma syfte. Därmed borde det enligt Selghed räcka med godkänt eller icke godkänt i grundskolan. Betydligt mer kontroversiellt är troligtvis resultaten som berör hur själva betygssystemet och de lokala kursplanerna upplevs av lärarna. Betygssystemet anses vara flummigt med motiveringen att vad som krävs för de olika betygen inte är klara och tydliga och därmed lämnar väldigt mycket osagt åt lärarna.⁴¹ Utvecklingen av denna kritik är att de lokala planeringar som sker utifrån kursplanerna oftast skapas utifrån ett självändamål.⁴² Planerna ska följas, inte för att de ger ett pedagogiskt mervärde, utan för att skriftligt skydda sig mot eventuella problematiska konsekvenser som kan tänkas uppstå om

---

³⁷ *Attityder till skolan 2006, 2007*, s.15.

³⁸ *Attityder i skolan 2009, 2010*, s.42.

³⁹ Selghed, 2004, s.40.

⁴⁰ Selghed, 2004, s.40.

⁴¹ Selghed, 2004, s.179.

⁴² Selghed, 2004, s.179-180.

eleverna inte når upp till betyget godkänt.⁴³ Ett arbete som kräver mycket tid av läraren och som hade kunnat läggas på att utveckla det pedagogiska arbetet istället.

Selgheds kritik mot skolan uppdaterades i *Betygen i skolan* (2011) för att då anta en större bredd. Skolan sysslar med en systematisering av lärandet utifrån industriella metoder. Dessa metoder har samma konsekvenser för eleverna i skolan som för industriarbetarna, Selghed citerar Hargreaves som är professor i sociologi vid universitetet i Leeds, som hävdar att det skapar:

Ett inskränkt synsätt, rigida beslutsprocesser, tungrodda strukturer, lineär planering, bristande lyhördhet för förändrade behov hos klienterna, kliniska effektivitet på bekostnad av mänskliga känslor, ingen upplevelse av gemenskap – allt detta har blivit allt mer synligare och mer oroväckande drag hos de senare stadierna av moderniteten.⁴⁴

Med en applicering på skolan, då elever och föräldrar blir klienter, skulle detta innebära en bristande förmåga att möta elevernas behov med flexibilitet eftersom skolväsendets strukturer är viktigare att upprätthålla. I Selgheds avslutande reflektioner ifrågasätts huruvida vi egentligen eftersträvar ett kunskapssamhälle eller inte, eftersom betygssystemet är utformat för att dela ut stämplat istället för att vara ett verktyg för individuell utveckling.⁴⁵ Betygen måste utvecklas för att utgöra tydligare formativa funktioner som ger individen vägledning i sin utveckling istället för att bara kort säga något om de kunskaper som eleven redan har eller nyligen har uppnått.

Bland de akademiker som gett sig in i skoldebatten går det inte att försumma Sven-Eric Liedman som tydligt står ut med sin bok *Hets!* (2011). Liedman tar tydlig ställning mot den nya läroplanen innan den ens implementerats då han hävdar att den skola som nu tar form kommer att misslyckas på grund av att fokus numera anläggs mot grundläggande faktakunskaper.⁴⁶ Liedman påpekar att skolans ursprungliga uppdrag från antiken är förknippad med en individuell utveckling, skola betyder vila och ledighet på grekiska.⁴⁷

---

⁴³ Selghed, 2004, s.180.

⁴⁴ Selghed, 2011, s.16.

⁴⁵ Selghed, 2011, s.188.

⁴⁶ Liedman, 2011, s.12.

⁴⁷ Liedman, 2011, s.14.

Skolan syftar därmed ursprungligen till att låt oss vandra fritt i tankarnas värld och växa som människor och inte bli låsta till den ytterst närliggande verkligheten. De antika förespråkarna för skolan hävdade dessutom enligt Liedman att läskunnighet och läsandet inte var viktigare än talandet, genom att tala och lyssna utövade man sina friheter och växte därmed som människa.⁴⁸ Samtidigt ansågs människor som *bara* läste snarast underkasta sig någon annans vilja. Med andra ord var läsa utan att tala lika med ett intellektuellt slaveri, inget för en fri människa. Liedman gör en längre utläggning där han skissar upp industrialiseringens standardiseringsbehov, som bland annat kräver mätbarhet, och landar slutligen i de moderna universitetens värld. Därmed närmar sig den radikala sammanslagningen mellan den fria tankens institutioner och industrialiseringens rationella produktionsmetoder.

Liedman lyfter upp den alltmer utbredda attityden till kunskap som också står fastsatt i sten vid Universitetet i sociologi i Chicago, ”If you can’t measure it, you can’t manage it.”⁴⁹ För att vi ska kunna styra något måste vi kunna isolera och mäta de enskilda faktorerna som vi anser påverkar ett fenomen. Något som tydligt och konsekvent manifesteras i praktiken inom allt fler av samhällets områden enligt Liedman, tilliten till professioner dalar.⁵⁰ Om man antar inställningen att om man inte kan mäta något kan man inte styra något blir professioner utan insikt problematiska och irriterande för makthavarna, de byråkratiska kontrollerna blir komplicerade. Därför behöver institutionerna brytas upp för att bli mer ”transparenta” samtidigt som verktyg måste utvecklas och implementeras för att mäta framgångarna. Tendensen är enligt Liedman tydlig och klar. Skolan blir allt mer en spegel av samhällets konsumentssamhälle, ”slit och släng”. Ekonomiska och sociala skillnader som finns utanför samhället genomsyrar nu alltmer skolvärlden med allt tydligare effekt.⁵¹

Vilka andra utvärderingar finns då att tillgå angående skolans förändringar? Självklart har public service gjort sitt bidrag till debatten genom diverse program. I *Världens bästa skitskola* (2011) omnämns flera gånger hur det går i PISA och TIMSS för Sverige, två internationella undersökningar som främst granskar läskunnighet och matematiska färdigheter.⁵² Tydligt har Sverige enligt dessa gått från 3:e plats till 19:e, vilket ligger under snittet bland de undersökta länderna. Det bör poängteras att det finns en debatt runt dessa mätningar. Vissa hävdar att de misslyckas med att mäta kreativitet och hur man mäter en individs förmåga att lösa problem,

---

⁴⁸ Liedman, 2011, s.29.

⁴⁹ Liedman, 2011, s.70.

⁵⁰ Liedman, 2011, s.45-48.

⁵¹ Liedman, 2011, s.221.

⁵² UR.se, *Världens bästa skitskola – Experimentverkstaden*, hämtat 2012-04-05.

som exempelvis Niklas Olsson. I programserien menar han att den korvstopningsinläringen som föregår i Kina inte skapar de individer som är lämpliga på chefspositioner. Även om Shanghai har världens bästa skolor enligt de internationella undersökningarna så efterfrågas annan kompetens på de högre positionerna enligt Olsson.

Vilka utvärderingar och undersökningar är då gjorda på skolans organisation? En tongivande avhandling är *Rektors tänkande* (2006) som är skriven av Björn Mådén. Avhandlingen synar skolans byråkratiska ideologi och bygger på intervjustudier med ett dussin rektorer och kommer fram till att skolans ledning är kluven.⁵³ Det finns en *vilja* till att utveckla skolans pedagogik som driver många rektorer, med andra ord finns det pedagogiska ambitioner hos ledningen.⁵⁴ Men möjligheten att förverkliga dessa uteblir oftast då rektorerna känner lojalitet till de ramar som sätts för skolverksamhetens, då främst budgeten. Rektorerna ligger i beroendeställning till de institutionerna som sätter budgeten och behöver respektera denna och vara på god fot sin ovanliggande administration för att kunna driva sin verksamhet. Därför läggs, i ökande omfattning enligt rektorerna, mycket energi ner på att skolan ska hålla sig inom ramarna för verksamheten istället för att utveckla pedagogiken. En rektor menade att; *Vi mäter det mesta i pengar. Vi diskuterar väldigt lite livskvalitet och mänsklig generositet, omsorg, dom här positiva orden.*⁵⁵ Kluvenheten hos rektorerna uppstår enligt avhandlingen när skolan trots den ekonomiska problematiken får ett allt större socialt ansvar.⁵⁶ Slutligen ifrågasätter avhandlingen om det verkligen går att bedriva en skolorganisation som inte kan sätta gränser för varken de ekonomiska ramarna eller de ansvarsområdena som skolan blir betrodd med.⁵⁷ Man saknar makt och förlorar förmågan att förändra genom att vara fullkomligt beroende av den administrativa hierarkin. Och denna hierarki efterfrågar en sak: resultat.⁵⁸ Resultaten är betygen, vilket innebär ett konstant tryck på skolverksamheten att leverera.

Vad säger då Skolinspektionen om skolans strukturer? Verkar det finnas incitament som sätter större värde på betygen än kunskap och pedagogik. En inblick ges här av SOU 2004:116, *Skolans ledningsstrukturer – Om styrning och ledning i skolan*. I utredningen ska bland annat olika faktorer inverkan på skolans resultat kartläggas såväl som olika ledningsstrukturers

---

⁵³ Mådén, 1996, s.46-48.

⁵⁴ Mådén, 1996, s.94.

⁵⁵ Mådén, 1996, s.96.

⁵⁶ Mådén, 1996, s.95.

⁵⁷ Mådén, 1996, s.160.

⁵⁸ Mådén, 1996, s.161.

påverkan jämföras.⁵⁹ Som vanligt vid de flesta SOU är rapporten framställd på regeringens begäran, fokus och perspektiv är därmed indirekt politiskt. Rapporten konstaterar att skolans organisation måste utveckla och förbättra sin mål- och resultatstyrning.⁶⁰ Receptet för att lyckas med detta är att fokusera på värdeskapande aktiviteter och gärna samarbeta med andra samhällssektorer och branscher för att utvecklas.⁶¹ Rapporten pekar också ut områden som bör utvecklas för att fortsätta förbättra organisationen. Här efterfrågas effektivare resursutnyttjande och arbetsmetoder, skolan måste bli mer kostnadseffektiv och lära sig leva inom de ekonomiska förutsättningar som ges åt verksamheten.⁶² Det man också tydligt efterfrågar på flera punkter i rapporten är en bredare, mer allmängiltig och förlitlig kontroll över elevernas kunskaper.⁶³

---

⁵⁹ SOU 2004:116, s.9.

⁶⁰ SOU, 2004:116, s.122.

⁶¹ SOU, 2004:116, s.123.

⁶² SOU, 2004:116, s.125.

⁶³ SOU, 2004:116, s.124.

3. Studiens ambitioner

Eftersom skolan tar upp en så stor del i våra liv såväl som i vårt samhälle har oftast alla något att säga om den. Till skillnad från många andra ämnen finns det en tendens att alla vill hävda sig som experter på skolan, eftersom alla har varit i kontakt med den. Min far som föll offer för lärarkallet före mig brukar säga att ”kunskapen om hur en skola ska bedrivas växer exponentiellt med avståndet från skolan”. Är skolans nya reformer ett bevis på en sådan tendens? Vad händer egentligen med svensk skola och skolutveckling? Området är stort och kontroversiellt och det är därmed ytterst lämpligt att förtydliga studiens ambitioner för att undvika eventuella missförståenden över vad studien är och vad den inte är såväl som vilken tes den försöker hävda.

Ambitionen är att framhäva den ideologi som ligger bakom den nya läroplanen, det vill säga de tankar som speglas i läroplanen om hur man förbättrar och löser den existerande skolproblematiken. Föreslås det nya originella lösningar eller är det en utveckling av de tidigare problemen? Studien ämnar undersöka detta område genom ett ideologikritiskt perspektiv. För att kunna förverkliga denna ambition kommer studien därmed att göra en teoriprovande analys med antagandet att den ideologin som nu återformar skolan är rotad i den endimensionella rationaliteten, men mer om detta under studiens teori och metod.

3.1. Studiens syfte

Studien ämnar inte belysa skolans alla problem utan kommer enbart att fokusera på de ideologiska friktioner som uppstår på grund av ett rationellt utgångsläge. Därmed kommer studien efter att först skapat en kontext att placera in utvecklingen i redogöra för vad det rationella handlandet är för att sedan titta på hur rationaliteten förvaltas i organisationsstrukturerna. Det är vidare studiens syfte att sammanbinda problematiken med dessa organisationsteorier, som är exempel på det rationella handlandet, med den nya läroplanen för grundskolan. Läroplanen är det styrdokument som utstakar skolans syfte och roll i samhället, därmed är den ideologiska grunden som läroplanen är byggd på av ytterst intresse. Genom att lyfta upp hur de grundläggande antagandena för hur skolverksamheten ska skötas kan eventuella handlingsmönster kartläggas som bevis för olika ideologiska ställningstaganden. Dessa ställningstaganden kan självfallet också påverka lärandet i skolan och bör därför intressera varje person som är aktiv inom skolväsendet. Eftersom läroplaner är

direkta svar på frågorna *vad, varför* och *hur* en skola ska bedriva sin verksamhet är det tacksamma dokument att studera om man vill skapa sig en uppfattning kring skolans syfte och förhållningssätt till kunskap. Vilka antaganden om människan och om hur hon bör utbildas är det som görs när man framhäver just dessa lösningar som finns i den nya läroplanen? Hur ser teorierna och ideologin ut? För att kunna granska detta område kommer studien vara av en ideologikritisk och teoriprovande karaktär.

3.2. Frågeställningar

I enlighet med att skapa fokus och möjliggöra en konstruktiv analys av ett ämne är det viktigt med avgränsningar, vilket frågeställningen spelar en avgörande roll i. Frågeställningen utgår från ett teoretiskt perspektiv som är rotat i den kritiska teori traditionen och som därmed hävdar att ramarna för vårt samhälle och dess institutioner, exempelvis lagar, normer, och inte minst ideologi, är den centrala och avgörande faktorn för vilka val vi gör. Följaktligen skapas en likritning i samhället när dessa ramar inte längre utmanas vilket bland annat minskar ett samhälles möjlighet att lösa vissa problem. Utifrån detta är studiens första frågeställning:

- *Går det att urskilja en sammankoppling mellan förändringarna i läroplanen och en endimensionell rationalitet?*

För tillhandahålla ett mer strukturerat svar på frågeställningen ovan ämnar studien bekanta sig med det endimensionella handlandet, med andra arbetsorganisationsteorier. Därmed behövs en andra frågeställning som uppföljning av den första frågeställningen som fokuserar på hur läroplanen förhåller sig till det rationella handlandet. Men även dess konsekvenser är av intresse för att möjliggöra ett uttalande om huruvida de är förenliga med ambitionen att göra Sverige till ett kunskapssamhälle. Därmed blir studiens andra frågeställning:

- *Vilka rationella organisationsteorier går att urskilja i skolans styrdokument och vad kan sägas om deras intentioner och påverkan på samhället?*

Den första frågeställningen är en vägledande fråga för studien medan den andra frågeställningen är en analytisk förlängning av den första frågan. För att besvaras krävs en teoriprovande och ideologikritisk analys som särskådar läroplanens förändringar i förhållande till ett ideologiskt ramverk. Eventuella konsekvenser kommer i största mån bli belagda med ett analytiskt resonemang i den mån det är möjligt för till största grad undvika att bli godtycklig och spekulativ.

4. Teori – den endimensionella rationaliteten

I detta avsnitt behandlas studiens teoretiska avstamp som är centraliserat runt Herbert Marcuses och Jurgen Habermas beskrivningar om människan och hennes rationalitet. Marcuse är en postmodern samhällskritiker som bland annat har skrivit *Den endimensionella människan - Studier i det avancerade industrisamhällets ideologi* (1968). Detta verk utgör den centrala utgångspunkten för studiens teoretiska antaganden tillsammans med Jürgen Habermas *Den rationella övertygelsen - en antologi om legitimitet, kris och politik* (1984). Kapitlet behandlar först Marcuses och Habermas verk för att sedan dra paralleller till moderna organisationsmodellens effektiviseringsmetoder. Men innan ett närmande av dessa författare och metoder görs är det relevant att stanna upp vid begreppet ”kritisk teori” för att förklara de teoretiska och även metodologiska karaktärsdragen hos uppsatsen.

4.1. Kritisk teori

Ordet forskning, såväl som aktiviteten att forska, är idag oftast ett begrepp och en syssla som möts med en tanke om frihet från politiska och ideologiska ställningstaganden. Forskning är vetenskapens källa och därmed också den rena läran som vi i vårt moderna samhälle viger vår tro åt. Ofta görs det anspråk på att förstå människans natur eller vårt samhälles funktioner genom att hävda att anspråken är uppbackade av vetenskaplig forskning och därmed är en absolut objektiv sanning. Genom standardisering och förenklade tolkningar och i viss mening försummandet av social, kulturell och historisk kontext anstränger sig många forskare för att hitta den objektiva sanningen som kan formuleras i siffror och formler.⁶⁴ Detta är en grov missförståelse av forskningens natur enligt den kritiska teorin. All forskning bygger på vår interaktion och tolkning av verkligheten, därmed är all forskning i sin natur intersubjektiv och således indirekt ideologisk.⁶⁵ Att påstå att det därmed existerar objektiv forskning är i bästa fall vilseledande, vilket inte innebär att det är fritt fram för total godtycklighet utan snarare att vi måste erkänna att verkligheten består av sociala och kulturella värderingar och traditioner som alltid ”smutsar ner” den rena vetenskapen.⁶⁶ Det är därmed av högsta vikt att ifrågasätta forskningens möjligheter och resultat. Verkligheten kan inte okritiskt återges i siffror, den måste omfatta en social, kulturell och historisk kontext och den måste problematiseras.

---

⁶⁴ Alvesson & Deetz, 2000, s.80-81.

⁶⁵ Alvesson & Deetz, 2000, s.78.

⁶⁶ Alvesson & Deetz, 2000, s.76-77.

Kärnan i kritisk teori är att problematisera detta förhållningssätt, teorin ifrågasätter sociala institutioner som formats under en historisk kontext och som därmed är resultatet av en maktkamp mellan olika intressen och som därmed också är ett resultat av undertryckta konflikter.⁶⁷ Teorin syftar till att använda forskningen som en lins för att bättre kunna beskriva verkligheten. Men linsen används inte för att skapa ett mikroskop eller ett teleskop utan som en spegel för att vi ska kunna särskåda vår egen verklighet.⁶⁸ Verkligheten som är av intresse i denna studie är skolan i vårt samhälle. Och eftersom alla teorier är beroende av kontext för legitimitet och applicerbarhet kommer studien också att diskutera vilka dominerande teman som reglerar i vårt samhälle och som här står i centrum för problematiseringen.

Studien kommer att utgå ifrån kritisk teori genom att bland annat använda sig av Habermas och Marcuse som är postmoderna ideologikritiker. Habermas, vars verk till stor del är en utveckling av Marcuse, bygger på individens konformistiska anpassning till den verklighet som konsument i en samhällsstruktur som systematiskt i realiteten missgynnar individen.⁶⁹ Kritiken som framhävs i dessa verk är än idag bland den vassaste som framförts inom sitt område och är därmed fortfarande högaktuella för studier som använder sig av kritisk teori. För att konkretisera och tydligare exemplifiera motsättningarna inom ett valt samhällsproblem kopplas oftast kritiken till icke-kritiska idétraditioner som därmed möjliggör ett komparativt underlag för avslöjande tolkningar.⁷⁰ Studien som behandlar skolutvecklingen kommer därför att ställa en kritisk teori mot dagens organisationsteorier, som representerar för den dominerande samhällskulturen. Detta skapar kontraster som tillåter en prövning av studiens tes.

4.2. Det rationella handlandet

Innan studien fortsätter är det på hög tid att lyfta upp och tydligt beskriva det centrala begreppet ”endimensionell rationalitet”. Definitionen av begreppet är en utveckling av Max Webers rationalitetsbegrepp som förklarar det som en ”bestämning på formen för den kapitalistiska ekonomiska aktiviteten, för borgerlig privaträttslig praxis, och för den

---

⁶⁷ Alvesson & Deetz, 2000, s.41.

⁶⁸ Alvesson & Deetz, 2000, s.44.

⁶⁹ Alvesson & Deetz, 2000, s.97.

⁷⁰ Alvesson & Deetz, 2000, s.202-203.

byråkratiska maktutövningen”.⁷¹ Med andra ord är rationalitet något som liknar en marknadens logik, att alltid göra vad man kan tjäna och spara pengar på före andra handlingsalternativ. Detta innebär med andra ord ett rättsväsende som behandlar äganderätten som en helig företeelse som enbart ska utsättas för politiska processer i minsta möjliga mån för att inte störa kapitalackumuleringen. Samtidigt är alltså ägandet en privat företeelse enligt definitionen av begreppet som inte innebär ett kollektivt ansvar. Slutligen är rationalitet ett systematiskt handlande inom byråkratin som syftar till att upprätthålla dessa premisser. Den centrala skillnaden mellan Weber och Habermas rationalitetsbegrepp är att Habermas menar att samhället lider av en ökande oförmåga att se verkligheten från andra perspektiv, därav ordet endimensionellt.

I enlighet med att långsamt närma sig problematiken kring det rationella tänkandet är det rimligt att först närma sig Marcuse arbete *Den endimensionella människan* som behandlar det nya samhällets ideologi. Underliggande i Marcuse arbete ligger den marxistiska kritiken. En tanke om en nödvändig samhällskonflikt för att undvika likriktning och socioekonomisk utslagning av allt större grupper i samhället ligger och bubblar under den ideologikritiska analysen som Marcuse utvecklar. Exempelvis utgör de tekniska möjligheterna inte nödvändigtvis först och främst ökade möjligheter för alla att kommunicera med varandra på lika villkor, utan en möjlighet för de enskilda att sälja särintressen som människans intresse.⁷² När individualismens särintresse blir samhällets enskilda värdegrund hävdar Marcuse också att möjligheten att se andra alternativ till det rådande samhället tynar bort.⁷³ Det enda verklighetsperspektivet som kvarblir är det som ryms inom definitionen på rationalitetsbegreppet. Likriktning beror inte på upphörandet av människans förmåga att drömma, utan på den tysta legitimitet som samhällsstrukturen vinner hos majoriteten av samhällets invånare på att bibehålla systemet.⁷⁴ För studiens område syftar den nyligen nämnda problematiken till att en oförmåga att konkret och öppet kritisera samhällets strukturer. Marcuse menar också att samhällsmedvetenheten går förlorad genom samhällets institutioner som reproducerar den endimensionella ideologin.⁷⁵

---

⁷¹ Habermas, 1984, s.63.

⁷² Marcuse, 1968, s.9.

⁷³ Marcuse, 1968, s.10.

⁷⁴ Marcuse, 1968, s.11-12.

⁷⁵ Marcuse, 1968, s.26-27.

Tankefrihet, yttrandefrihet och samvetsfrihet var – precis som den fria företagsamhet, som de tjänade att befrämja och skydda – väsentligen kritiska idéer, avsedda att ersätta en föråldrad materiell och andlig kultur med en mer produktiv och förnuftig. När dessa fri- och rättigheter väl hade institutionaliserats, så gick de samma öde till mötes som hela det samhälle, av vilket de hade blivit en integrerad del. Resultatet upphäver förutsättningarna.⁷⁶

Essensen av citatet är att förnuftet har blivit begränsat av det rationella tänkandet. Det Marcuse framhäver är att vår fantasi och moral, som frigjordes och slog sönder de feodala strukturerna och gav upphov till revolutionernas tid, nu vänt sig inåt för att behålla samhällets rationella lagar. Vår verklighetsuppfattning såväl som vår handlingsfrihet har blivit begränsat av det som vi ser som rationellt. Det moderna samhället har producerat en levnadsstandard som aldrig tidigare existerat genom historien, så bit inte handen som föder dig! Låt dess produktion fortsätta åt det håll som dess ideologi kräver. Den friheten som störtade feodalsamhällets murar behövs inte längre då vi nått historiens slut. Ingen mer omfördelning och inga fler revolutioner behövs, bortrationaliseringen av friheten gynnar våra nya samveten.

Låt oss ta ett exempel. Inom den politiska diskursen i Sverige finns idag en genomgående tendens att benämna Sverige som ett kunskapssamhälle. Vi ska helt enkelt strida på den globala marknaden med hjälp av know-how och spjutspetskompetens inom diverse olika sektorer. Förutsättningen för detta samhälle är skolan. Samtidigt försvinner enligt KTH baskunskaperna från de svenska eleverna, vi blir sämre och sämre på instrumentella och grundläggande kunskaper som krävs för att senare vidareutveckla vår förståelse för problem.⁷⁷

Om vi vore ett värderingsorienterat samhälle vars högsta källa till förnuft vore grundat i gemensamma normer skulle detta problem lösas genom exempelvis systematiska undersökningar av hela utbildningssystemet för att senare implementera eventuella lösningar som skulle kunna stödja elevernas kunskapsutveckling. Detta är dock inte rationellt i många fall då lösningarna kräver ekonomiska resurser i anspråk som marknaden inte kan undvara då det saknas en garant för dens avkastning. Lösningarna som istället implementeras, som självfallet är av rationell karaktär, kräver kvalitetsförsäkringar och effektiviseringar. Antal

---

⁷⁶ Marcuse, 1968, s.19.

⁷⁷ UR.se, *Världens bästa skitskola – Experimentverkstaden*, hämtat 2012-04-05.

betyg per krona måste höjas, som styrtalet kallas i exempelvis Kristianstad kommuns budget.⁷⁸ Inte nödvändigtvis kunskaperna.

Självklart är det inget fel med att förbättra resultaten i förhållandet till priset för undervisningen. Problemet är institutionerna och samhället enbart har rationella verktyg att tillgå. För att en aktör ska arbeta för att lösa ett problem krävs ekonomiska resurser, vi är därmed tillbaka till den byråkratiska maktutövningen.⁷⁹ Men, häri villar det radikala i det rationella samhällets ideologi, produktionsförhållandena är apolitiska såväl som den vetenskapen som produktionen vilar på.⁸⁰ En slavs arbetssituation och arbetsredskap tillskrivs åt sin härskares ansvar. Likartade kopplingar existerar inte längre i det fria och rationella samhället. Denna frikoppling gör också att klasskillnaderna döljs av ett rationalitetens förtryck.⁸¹ Den rationella förståelsen, och därmed maktutövandet, ligger ironiskt nog på samma grund som det ”traditionella samhället”, det vill säga de gamla högkulturerna. Samhället är baserat på en centraliserad organisationsform och ett socioekonomiskt splittrat samhälle som delar en världsbild som legitimerar själva maktutövandet, ett uppdrag som religionen tidigare främst stått för.⁸² När det under en längre tid sker en förbättring av levnadsstandarden tillskrivs de nya produktionsmetoderna och dess ideologi en legitimitet som befästs i dess institutioner och över tid även i samhällets.⁸³ Därmed tillskrivs rationaliteten samma överhöghet som tidigare förbehållits åt myterna. Den är enligt Habermas oproblematiserad och legitimerande samtidigt som den står utanför samhällskritikens räckvidd.

Låt oss summera kritiken för att framhäva riskerna som möter skolan. Den endimensionella ideologin skapar en likriktad föreställningsvärld och hämmar därmed den fria viljan i sin vagga. Den skapar en social apati då produktionsförhållandena inte längre ses som politiska av individen. Slutligen kräver ideologin konstant effektivisering vilket leder till rationaliseringar och nya krav på individen att anpassa sig till dess ramar.

För att skaffa en förståelse för handlingsmönstren och hur ideologin i praktiken ser ut för det rationella handlandet kommer några exempel på det rationella handlandet nedan.

---

⁷⁸ Kristianstad budget 2011, s.72.

⁷⁹ Habermas, 1984, s.63.

⁸⁰ Habermas, 1984, s.66.

⁸¹ Habermas, 1984, s.67.

⁸² Habermas, 1984, s.76.

⁸³ Habermas, 1984, s.77.

4.3. Den rationella ideologin i praktiken

Denna del av studien tjänar två syften. För det första, att ge direkta exempel av ett rationellt handlande utifrån litteratur som beskriver det moderna arbetslivets praxis. För det andra, att ge konkreta metoder för effektivisering som kan jämföras med skolans utveckling i studiens analysdel.

Litteraturen som står för strategierna kommer från PA-utbildningens kurslitteratur från Högskolan Kristianstad, HKr, en utbildning som syftar till att skapa organisationsledare med kunskaper om personal och administration. Det tål att nämnas innan modellerna för effektivisering presenteras, att det finns insikt i problematiken med att införliva industrins arbetsformer i skolan. Organisationsforskare lyfter upp ökad ohälsa såväl som problem en arbetsmiljö som inte stimulerar individen till utveckling som de centrala problemen.⁸⁴

Den traditionella arbetsledningens position till arbete är att människan av naturen försöker få ut så mycket som möjligt av sitt arbete. Att arbeta så lite så möjligt för att erhålla så mycket som möjligt.⁸⁵ Därför måste människans arbete övervakas, styras och kontrolleras. Kontrasten till denna uppfattning är en teori som hävdar att människan vill arbeta för att tillfredsställa egna kreativa behov, en sorts spirituellt förlängning och självförverkligande av det egna jaget såväl som ett socialt behov. En apatisk inställning till arbetet är enligt denna sociala teori ett resultat tidigare erfarenheter av den traditionella arbetsindelningen.⁸⁶

En inflytelserik författare på den traditionella arbetsledningens skola är Adam Smith som 1776 skrev *Wealth of Nations* där han analyserade arbetsfördelningens konsekvenser. Smith kom fram till att produktionen, eller effektiviteten, radikalt ökade om man delade in arbetet i små moment. När arbetarna bara fick en syssla lärde de sig att bemästra denna, samtidigt minskades tiden för transport och omställning för divergerande produktion såväl som en flexiblere anställningssituation för arbetsgivaren då sysslorna var så pass lätta att alla kunde bemästra dem.⁸⁷ Smith lär dock också funnit nackdelar med arbetsfördelningen. Den ökade produktionen verkade ske på kostnad av människans utveckling. Hon fick inte tillfälle att utveckla sin kreativa förmåga eller utmana sitt intellekt, en kritik som Karl Marx drivit vidare till det som kallas för alienationsteorin.

---

⁸⁴ Berglund & Schedin, 2009, s.114.

⁸⁵ Berglund & Schedin, 2009, s.104.

⁸⁶ Berglund & Schedin, 2009, s.104-105.

⁸⁷ Berglund & Schedin, 2009, s.102.

För att nu exemplifiera den rationella arbetsindelningens karaktär, vilket är den traditionella arbetsledningens skola som syftar till maximering av produktion, kommer några teorier om detta handlande presenteras. Dessa är taylorism, fordism och byråkratiska organisationer, men även de mer moderna som är processorienterade som är anpassning av de gamla teorierna till nutida avkastningskrav. Taylorismen bygger på en tydlig struktur där fabriksägare kan övervaka produktionens styr- och kontrollmetoder och som förutsätter att arbetaren underkastar sig elementära krav från arbetsgivaren, exempelvis arbetstider och kvalitetskrav.⁸⁸ Teorin kallades ursprungligen scientific management men har blivit vida mer känd under sin författares namn, Taylor. Lägg märke till att det ursprungliga namnet också berättar något om inställningen till arbetet. Genom att visa att produktionen höjs genom arbetsuppdelning blir det därmed rationellt att kräva att den ska delas upp. Konsekvenser som inte berör effektiviteten är inte relevanta. Taylor avancerade inom den då unga amerikanska stålindustrin och tog bland annat makten över arbetets profession. Med andra ord blev det ledningen som bestämde över standardisering, planering, detaljanalyser och implementeringar, arbetsmetoder och vad som skulle ses som yrkeskunskaper.⁸⁹ Fordismen skiljer sig inte speciellt från taylorismen utan består i stort enbart av ett tillägg, det löpande bandet, ett stressmoment. Karaktärsdragen består av hög grad av standardisering, repetitiva arbetsmoment, stark organisationshierarki och höga krav på tidseffektivitet.⁹⁰ Autonomi är således något som bör bortrationaliseras då det stör standardiseringen. Slutligen har dessa rationella organisationsmodeller självklart en statligt institutionaliserad motpart, byråkratin. Berglund och Schedin lyfter här upp Webers analys av byråkratins utveckling. Kortfattat har byråkratin gått från godtycklig maktutövning av utbildade ämbetsmän till ett administrativt väloljat maskineri som är noggrant sammanfogat med det som tidigare beskrivits som rationellt beteende.⁹¹ Då ämbetsmännen många gånger måste ta ställning till komplicerade frågor krävs specialutbildning, vilket också förbjuder en hög arbetsindelning. Det blir också ett självändamål att behandla alla medborgare utifrån de lagar och handlingsplaner som fastslagits ovanifrån.⁹² Byråkratin kännetecknas därmed inte främst utifrån egna rationella handlingsplaner utan utgör främst en institutionaliserad maktapparat vars agerande enbart är baserat på det rationella. Självklart är samtliga av dessa rationella beteenden som nämnts ovan fastslagna sedan den första delen av förra århundradet. Därför kommer de mer moderna

---

⁸⁸ Berglund & Schedin, 2009, s.107.

⁸⁹ Berglund & Schedin, 2009, s.108.

⁹⁰ Berglund & Schedin, 2009, s.109.

⁹¹ Berglund & Schedin, 2009, s.112.

⁹² Berglund & Schedin, 2009, s.113.

arbetsorganisationsteorierna också att plockas upp för att komplettera och sammanställa en fullständigare lista över den rationella verktygslådan.

Allt sedan konkurrensen hårdnat i världen har rationaliseringsbehoven fått nya uttryck och nya metoder, de nya teorierna kan sammanfattas under ordet *processorganisering*. Syftet är genom nya metoder isolera och utveckla de enskilda faktorerna som står för produktionens effektivitet. Dessa teorier är kända under namnen total quality management (TQM), time based management (TBM) och lean production. TQM fokuserar på att sätta kundens behov i centrum, exempelvis: *vad är det de vill köpa och kunden har alltid rätt*. Utifrån detta vill man korta ned och eliminera all dötid i produktionen, finna den centrala värdeskapande processen och utse processledare som bär ansvaret för varje specifik del av produktionen.⁹³ För att allt detta ska fungera krävs övervakning, utvärdering och analysering av produktionen. TBM bygger på att effektivisera tidsaspekten av produktionen för att snabbast nå marknaden med en färdig produkt och därmed uppnå konkurrensfördelar.⁹⁴ Den mest centrala premissen för detta är aggressiv marknadsföring, att nå kunden snabbt med den senaste varan innan andra konkurrenter kan ta några marknadsandelar. Slutligen är teorin om lean produktion att kunna uppnå maximalt användande av sina resurser, och därmed också organisationens avkastning, genom att inte ha någon buffert. ”Just in time” är här ett centralt begrepp, att inte spilla tid eller resurser någonstans.⁹⁵ Alla resurser ska användas så optimalt som möjligt, vilket tillåter en flexibilitet i produktionen då man inte blir uppbunden genom onödiga lager, buffertar eller rester från tillverkningen.

För att summera kapitlet är det rimligt att summera de karaktärsdragen som återfinns i den traditionella arbetsorganisationens teorier såväl som i den nya.

---

⁹³ Berglund & Schedin, 2009, s.120.

⁹⁴ Berglund & Schedin, 2009, s.121.

⁹⁵ Berglund & Schedin, 2009, s.122.

Figur 3. Tabell över traditionella och moderna organisationsteorier i praktiken

Traditionella organisationsteorier	Moderna organisationsteorier
<p>Taylorism</p> <ul style="list-style-type: none"> -Centralstyrt från ledningen -Övervakning och kontroll över produktionen -Standardisering och arbetsstrukturer -Hög arbetsdelning <p>Fordism</p> <ul style="list-style-type: none"> -Arbetet måste utföras på små tidsenheter <p>Byråkrati</p> <ul style="list-style-type: none"> -Lika behandling av alla medborgare utifrån vedertagna policybeslut och handlingsplaner. 	<p>TQM</p> <ul style="list-style-type: none"> -Fokus på värdeskapandet -Kundens behov i centrum -Ansvariga processledare i varje led <p>TBM</p> <ul style="list-style-type: none"> -Snabb produktion och aggressiv marknadsföring <p>Lean Production</p> <ul style="list-style-type: none"> -Optimal resursanvändning

Ovan i tabellen kan man urskilja samma principer som går att finna i Habermas rationalitetsbegrepp, den ekonomiska aktiviteten och den borgerliga praxisen som även manifesteras i den byråkratiska maktutövningen.

5. Metod

För att göra en analys krävs flera komponenter. Föregående kapitel behandla de teoretiska utgångspunkterna för analysen. Detta kapitel kommer att behandla de verktygen som krävs för att sammanfoga de teoretiska utgångspunkterna med studiens empiri. Kapitlet innehåller därför ett metodiskt tillvägagångssätt med en problematisering av det valda tillvägagångssättet såväl som en förklaring av studiens val av empiri.

5.1. En teoriprovande studie

Hur kan då skolans institutionella rationalitet egentligen granskas? Det är självklart svårt för att inte säga omöjligt att exakt kartlägga de tankar som i det tysta styr ett system, för hur mäter man det som sitter i väggarna i en skola? I ett försök att lösa detta problem kommer studien tackla detta problem från ett annat håll. Studien kommer således använda sig av Marcuse begrepp den endimensionell rationalitet och den konkretiseringen i form av det agerandet som föddes utifrån denna, för att sedan driva en teoriprovande analys. Med andra ord gör studien anspråk på att försöka förklara drivkrafterna bakom skolreformerna för att sedan se om denna teori är rimlig.

En metods uppgift i en studie är att beskriva ett tillvägagångssätt för hur kunskap och nya rön ska kunna ackumuleras och utvecklas inom ett avgränsat område. Eftersom studien cirkulerar kring rationalitet skapas det oundvikligt ett behov att behöva tolka verkligheten. En vanlig utgångspunkt för att försöka uttala sig om verkligheten är att göra ett antagande och påstå att en utvald faktor påverkar ett samband.⁹⁶ I detta fall är den faktorn en ideologi och sambandet är samhället, därmed ligger studien innanför det område som ibland kallas för ideologikritik. Studiens tes är att en ideologi, marknadens logik och med andra ord den endimensionella rationaliteten, likriktar samhället och att detta borde synas i de nya läroplanerna. För att pröva denna tes ställer studien den nya läroplanen mot den gamla för att se om det går att urskilja en ideologisk förändring i de olika dokumenten som stödjer uppsatsens tes. Vilket innebär att studien är en teoriprovande studie då den sammanfogar en ideologi och ett antagande som senare ställs mot verkligheten.⁹⁷

---

⁹⁶ Esiasson, 2012, s.67.

⁹⁷ Esiasson, 2012, s.88-89.

5.2. Metoddiskussion

Tidigare i metoddelen nämndes att studien cirkulerar kring en definierad form av rationalitet och var i behov av att tolka en verklighet utifrån detta begrepp. Behovet av att tolka ett stoff är inget ovanligt och är ytterst vanligt i det samhällsvetenskapliga fältet och betyder inte att den kunskap som erhålls på något sätt enbart är subjektiv.⁹⁸ Läsaren bör erinra sig att den objektivitet som naturvetenskapen brukar tillskrivas inte existerar inom det samhällsvetenskapliga fältet. En naturlig konsekvens av detta faktum är att de olika forskningsfälten inte gör samma former av anspråk på verkligheten. Vilket i sin tur har sin förklaring i att den verkligheten som behandlas inte är den samma inom de båda fälten. Medan naturvetenskapen behandlar fenomen som innehaver en permanent regelbundenhet behandlar samhällsvetenskapen den irreguljära sociala verkligheten och därmed existerar inte heller det objektiva idealet.⁹⁹

Varje studie lider alltid av att inte systematiskt kunna bearbeta hela verkligheten vilket leder till ett urvalsarbete. Induktiva studier som syftar till att kunna kategorisera ett fenomen i sin fullkomlighet blir begränsade till uddlösare generaliseringar. På samma sätt tappar deduktiva studier legitimitet, eller tillförlitlighet. En teoriprovande uppsats kan därmed inte verifiera lika lite som den kan falsifiera en teori utan enbart appliceras på ett material för att producera en syntes som säger något om den verklighet som man har undersökt utifrån de premisser som man utgått ifrån. Ett svängrum för hur divergerande empiri som behandlar samma fält utifrån samma perspektiv kan därmed uppstå trots samma teoretiska utgångspunkter och definitivt utifrån olika teorier. Detta är det makrosociologiska vetenskapsfältets natur, att *bevisa* något inom ett stort fält, som exempelvis hela skolväsendet, är problematiskt.¹⁰⁰ Det inte går att manipulera verkligheten på ett meningsfullt sätt som gör att det går att utesluta enskilda faktorerers påverkan.¹⁰¹ Därför blir det föga förvånande att stora delar av den makrosociologiska disciplinen bygger på teorier om människans natur vilket även denna studie gör.

---

⁹⁸ Johannessen & Tufte, 2010, s.16.

⁹⁹ Johannessen & Tufte, 2010, s.22.

¹⁰⁰ Rosengren & Arvidson, 2002, s.326.

¹⁰¹ Esiasson, 2012, s.95.

5.3. Empiri

Valet av empiri utgör alltid en central del i en studie då den tillsammans med tesen utgör ramarna för analysen. Då studien ämnar undersöka kopplingen mellan skolan och den endimensionella rationaliteten finns det självfallet en mängd empiri som hade kunnat vara av intresse. Studien har dock valt att fokusera på den gamla och den nya läroplanen för grundskolan, LPO94 och LGR11. Det är därmed dessa dokument som studien syftar på när begreppet läroplanerna används. Grundskolan är också ett intressant fokusområde eftersom stadiet skapar det första gallringsunderlaget. Det är efter denna instans som eleverna får välja inriktning i gymnasiet och börja specialisera sig mot en önskad karriär. Det finns en distinktion mellan LPO94 kursplaner och LPO94, då detta tidigare styrdokument separerade mellan kapitel 1-2 & 3 till skillnad från dokumentet LGR11. Därmed är *Grundskolan: kursplaner och betygskriterier* den korrekta benämningen på kapitel 3 i LPO94 som dessutom är ett fristående dokument.

Anledningarna till att dessa läroplaner utgör ett lämpligt material för studien är att de är demokratiskt vedertagna och fastslagna genom riksdagens beslut och därmed bör säga något om Sveriges förhållande till skolan. Självklart är det implementeringar som drivits på främst politisk nivå, men mandat till den implementeringen är kommen ur folket. All förändring som därmed görs är indirekt på svenska folkets begäran, en konsekvens som måste acceptera om vi ska kunna titulera vårt samhällssystem som demokratiskt.

Att behandla båda läroplanerna ger också en möjlighet att undersöka förändringen av skolan över tid, vilket är centralt om man vill kunna uttala sig själv om en process. Studien ämnar undersöka tesen att de reformer som görs i skolan är driven av en ideologi som i ökande grad likriktar samhället. För att kunna uttala sig om sådana förändringar måste det finnas referenspunkter bakåt, annars saknar alla slutsatser legitimitet.

6. Teoriprovande analys – den rationella skolan

Under teorikapitlet behandlades rationalitetsbegreppet och de traditionella och moderna effektiviseringsmetoderna. Det är friktionen som uppstår mellan dessa processer och skolans samhällsuppdrag som är av intresse för studien. För dispositionen av uppsatsen innebär detta att en särskådning av läroplanens ansvarsområden kommer plockas upp för att belysa eventuella divergenser från den tidigare läroplanen. Därefter kommer eventuella förändringar jämföras med det rationella handlandet. Låt därmed först särskådningen av de olika läroplanernas divergenser ta form.

6.1. Värdegrunden, mål och ansvarsområden

Skillnaderna mellan LGR11 och den gamla LPO94 är iögonfallande små till en början. Vissa fraser har omformulerats och av de åtta rubriker som återfinns i läroplanens första kapitel är sju identiska medan det åttonde och sista enbart omformulerats men med exakt, på orden, samma innehåll som innan. Det som därmed ligger i fokus är den andra delen av läroplanen, ”Mål och Riktlinjer”, eller ”Övergripande mål och riktlinjer” som kapitlet numera heter i LGR11. Här syns också de första skillnaderna. Strävansmålen, ”Mål att sträva mot” som fanns i LPO94 är borttagna i LGR11.¹⁰² Dessa hade tidigare poängterat kunskapens roll och betydelse för att eleven skulle kunna bli autonom genom att exempelvis uppmuntra till att läsa och lära sig på sitt eget sätt såväl som skapa självförtroende för den egna förmågan. Varför återfinns inte detta stycke i LGR11? Kanske ansågs stycket vara överflödigt eftersom andra frågan om autonomi och lust till att lära lyfts upp på flera andra ställen i dokumentet, vilket dock även föregångaren gör. Men exakt samma diskussioner lär ju även dykt upp i föregångarens fall. Varför skriva ut något som man redan kan utläsa ur dokumentet? Anledningen är rimligtvis för att poängtera vikten av stycket, ett behov för strukturerad belysning av ett centralt syfte med skolans målsättning nämligen individens autonoma utveckling. Därmed innebär styckets frånvaro att ett beslut har tagits om strävansmålen betydelse inte behöver bekräftas som i tidigare omfattning. Det är också direkt orimligt att beslutet att inte medta texten skulle bero på en känsla av bristande originalitet, eftersom stora delar av läroplanen är ett plagiat från den tidigare.

---

¹⁰² LPO94, 2006, s.9.

I uppgradningen av skolans breda ansvarsområde återfinns 16 ansvarspunkter, precis som tidigare i LPO94, men vissa som återfinns är omskrivna. Generellt kan man se en tydligare formulering av kunskapsmålen. Samers och judars specifikt utsatta situation i samhället lyfts upp som specifika kunskapsområden som varje elev bör vara bekant med.¹⁰³ En annan skillnad är skolan tidigare ansvarade för att eleven fördjupade sig i ämnesområden efter eget val.¹⁰⁴ På motsvarande punkt i LGR11 kräver man istället att skolan ska ge eleven insikt i fortsatt utbildning och yrkesinriktning. En för studien intressant skillnad då det är en ytterst rationell förändring. Låt oss erinra oss grunderna för det rationella handlandet, vad kan man spara och tjäna pengar på? Svenskt Näringsliv har efterfrågat en mer strukturerad skola där eleverna tydligare ska kunna se sina karriärmöjligheter. Med andra ord, marknaden eftersträvar en skola som tydligare agerar utifrån vilken kunskap som är marknadsmässigt lönsam. Bort med ”hobbykurserna”! Häri ligger sammanhanget för varför skolan utifrån den endimensionella rationaliteten inte ska uppmuntra eleverna till att fördjupa sig i sina egna kunskapsområden utan istället förlita sig på yrkesmöjligheterna. Tänk om elevens intresse inte har ett ekonomiskt värde, tänk om elevens framtida aktiviteter inte resulterar i ekonomisk tillväxt? Och än värre, tänk om födelsen för detta slöseri föddes i skolan! En institution som näringslivet dessutom måste betala skatt för. Det kostar pengar att ha studenter som år efter år läser för nöjes skull utan att bidra i full mån till samhällsekonomin. Bortfallet av strävansmålen som behandlar elevens lust att lära blir helt plötsligt rationellt. Vilken samhällskostnad man skulle kunna spara in om studenter inte gick runder och läste bara för nöjes skull på universiteten. Bortrationalisera *nyfikenhet och lust att lära*. Kostnader för lärarlöner, lokaler och administration som inte leder till någon ekonomisk produktivitet. Modern organisationsteori - fokus på värdeskapandet, läs inte bara för skoj skull eftersom det slösar med ekonomiska medel. Klipp dig och skaffa ett jobb!

Efter ansvarsområdena återgår läroplanen till sin plagiering till kapitel 2.3 som i båda läroplanernas fall behandlar ”Elevernas ansvar och inflytande”. Även om kapitlen inleds identiskt uppkommer även här en skillnad mellan läroplanerna. LGR11 poängterar vikten för elevernas del att de kontinuerligt informeras om sin skolgång och att de med växande mogenhet ska ha möjlighet att påverka frågor inom ramen för inflytande på utbildningen.¹⁰⁵ I LPO94 är formuleringen något annorlunda. Där ska eleven istället ha ett ”reellt inflytande” i

---

¹⁰³ LGR11, 2011, s.11.

¹⁰⁴ LPO94, 2006, s.10.

¹⁰⁵ LGR11, 2011, s.12.

enlighet med de demokratiska arbetsformerna som ska genomsyra skolverksamheten.¹⁰⁶ ”Resultatet upphäver förutsättningarna”, som Marcuse skrev.¹⁰⁷ Är detta en latent tendens till att strypa valfriheten och det demokratiska inflytandet i skolan? Beslut som är rationellt kontraproduktiva skulle kunna tas i demokratisk anda. Tänk om eleverna och lärarna får välja fritt och då väljer fel, det vill säga val som strider mot den endimensionella rationaliteten. Tänk om de väljer att inte respektera skolans ekonomiska och pedagogiska ramar? De kanske demokratiskt väljer att arbetslaget ska köpa in nya böcker som skolan saknar finansiering för. Skolan skulle kunna bli ett politiskt forum där elever och lärare låter undervisningen driva dit hän i klassens intresse vilar, något som både kan vara ekonomiskt olönsamt såväl som politiskt radikalt. Därför måste elevernas inflytande hållas inom ramarna eftersom det vore rationellt ansvarslost. Gör om och gör rätt. *Övervakning och kontroll över produktionen.*

Utöver de ovannämnda delarna är det tunt på förändringar i den nya läroplanens två första kapitel. Varför hörs då röster i den offentliga debatten om att Sveriges skola genomgår stora omvälvningar nu? Även om det inte är studiens syfte att försöka klargöra detta går det självfallet att göra några kvalitativa gissningar. En del av svaret ligger säkerligen i det faktum att Sverige inte har haft några skolreformer på nästan tjugo år. En annan del av svaret ligger säkert i den politiska styrka som finns i att kapitalisera på perceptionen av att genomdriva skolreformer i gensvar på de dalande skolresultaten.

6.2. Kursplan, nu med nya bokstäver

Det finns dock ett tredje kapitel i läroplanen som innehåller kursplanerna, hur är dessa reformerade? Den mest slående skillnaden i läroplanens kursplaner är naturligtvis den nya betygsskalan. Tidigare var detta en betygsskala med fyra steg; IG, G, VG och MVG. Denna har nu blivit reformerad till en ny skala på sex steg som innehåller F, E, D, C, B och A. Skalorna överrensstämmer till stor del med varandra och skiljer sig främst genom att den nya har läroplanen två mellansteg, D och B. Dessa är snarast limbetyg som är definierade genom med ”Betyget D innebär att betygskraven för betyget E och till övervägande del C är uppfyllda”.¹⁰⁸ Samma definition återfinns för betyget B. Varför behövs då dessa två betyg? Var det tidigare största problemet i svensk skola att betygsstegen hade för få steg? Eleverna

---

¹⁰⁶ LPO94, 2006, s.13.

¹⁰⁷ Marcuse, 1968, s.19.

¹⁰⁸ LGR11, 2011, s.182.

som har underkänt kommer fortfarande ha underkänt och de som har toppbetyg kommer att bli A-students istället för MVG-elever. Eleverna kommer inte lära sig mer för att de kan få ett G+ eller VG+ inskrivit i betyget som D och B, det saknas vetenskapliga belägg för det påståendet. *Standardisering och optimal resursanvändning*. Klassisk taylorism och modern TQM, stora delar av världen och Europa använder redan F-A skalan. Av samma anledning som man ville ha internationella ingenjörer som mätte allt i centimetrar vill man nu ha en internationell skola där man kan mäta allt i A:n istället. Det är därmed inte en förändring som främst är driven från ett pedagogiskt perspektiv utan ett rationellt perspektiv som agerar utifrån ett konstant behov av att standardisera den svenska skolan, eftersom man är driven av en ideologi som hävdar att kontroll är förutsättningen för utveckling. På likartat sätt är förändringen i linje med moderna organisationsteorier som lean production. Genom möjligheten att dela ut D:n och B:n kan man tydligare sälla mellan eleverna. Vilka resurser är det egentligen näringslivet har att arbeta med? Två nya steg ger inte läraren bättre förutsättningar att undervisa i klassrummet eller eleverna ökad förståelse för ett ämne, men det skapar två nya fack man kan placera elever i. En uppdelning av människor för uppdelningens skull, en ideologi som kräver struktur och identifiering av olika människors kunskapsområden. Det är värt att poängtera att detta i sig inte är en direkt motsättning för drivandet av en god skola. Men det är också värt att poängtera att dess implementering inte kommer att ge någon avkastning i pedagogiskt avseende.

Utöver betygsskalan innehåller självfallet kursplanerna nya förordningar som behandlar själva ämnena. Här skiljer sig dispositionen åt mellan de båda läroplanerna då de samhällsorienterade och naturvetenskapliga kurserna i LPO94 har en gemensam ämnesövergripande introduktion först innan de olika ämnena behandlas separat där bland annat strävansmålen dyker upp igen. För övrigt återfinns strävansmål inom varje ämne i hela LPO94. Denna del på ungefär fem sidor vardera saknas i LGR11. När det gäller den naturvetenskapliga delen poängteras det i LPO94 att dess ämnen är en del av det mänskliga kulturarv och att ämnena är ett sätt att besvara frågor som var vi kommer från, vilka våra och vår naturs behov är såväl som sambandet mellan dessa för att slutligen uppmuntra eleven att använda sina kunskaper för att göra aktiva ställningstagande.¹⁰⁹ När det gäller de samhällsorienterade ämnena lyfter den gamla läroplanen upp, precis som de naturvetenskapliga ämnena, ämnenas förmåga att skapa kontext och förståelse såväl som

---

¹⁰⁹ *Grundskolan: kursplaner och betygskriterier*, 2000, s.46-47.

aktivt uppmuntra till kritiskt tänkande och egna ställningstagande.¹¹⁰ Syftet med ämnena är bland annat att eleven skall:

- utveckla en tilltro till sin egen förmåga att påverka och en vilja att hävda demokratiska värden samt blir förtrogen med sina rättigheter och skyldigheter som medborgare i ett demokratiskt samhälle¹¹¹

Strävansmålen fastslår också en förståelse för samhällsliga samband och dess anknytning till det historiska samtidigt som eleven på sikt ska utvecklas till en kritiskt tänkande individ som själv vill stå upp för de demokratiska rättigheterna som alla är födda med genom att aktivt påverka samhället. Ett beundransvärt och ambitiöst mål. Som inte återfinns i Björklunds nya och ambitiösa läroplan. Därmed inte sagt att de nya kursplanerna är tunnare än de gamla och på något vis fått sin struktur på grund av lättja. LGR11 tar upp den dubbla platsen i bokhyllan i förhållande till sin föregångare och anledningen är förändringen i kursplanerna. För även om ett par sidor om strävansmål innehållande demokratiska värderingar och kritiskt tänkande försvunnit så har det tillkommit nya delar.

Kursplanerna i LPO94 består av en förklaring av ämnets syfte och roll i utbildningen, strävansmål, en beskrivning av ämnets karaktär, en förklaring av ämnets bedömning såväl som kriterier för betygen. I den nya läroplanen är denna struktur omgjord till att istället innehålla ämnets syfte, centralt innehåll, kunskapskrav, betygskriterier såväl som en generell konkretisering av betygskriterierna i matrisform. Den första delen i kursplanerna, i LPO ”ämnets syfte och roll i utbildningen” och ”syfte” i LGR11 uppfyller i stort samma funktion. En inledning till vilken nytta man kan ha av ämnet i samhället och varför man har ett ansvar att införskaffa kunskaper inom området. Alltså en arsenal av argument till att hur man bäst besvarar den evigt återkommande frågan i skolan *varför ska vi lära oss detta?* Efter detta går däremot läroplanerna skilda vägar. LPO94 förkunnar och predikar om det goda lärandet som citatet ovan är ett exempel på medan LGR11 lyfter upp det som ska utgöra det centrala innehållet. Här beskriver LGR11 utförligt vad varje årskurs från 1-9 i treårsintervall ska plocka upp under undervisningen mer konkret och utförligt än vad dess föregångare gjorde. Exakt samma princip gäller i nästa del av LGR11, kunskapskraven. Dessa är omfattande och i många ämnen mycket specifika. I samhällskunskap och historia ska undervisningen bland annat samernas särställning som nationell minoritet och folkets historiska plågor plockas

---

¹¹⁰ Grundskolan: kursplaner och betygskriterier LPO94 Kursplaner, 2000, s.65.

¹¹¹ Grundskolan: kursplaner och betygskriterier LPO94 Kursplaner, 2000, s.66.

upp.¹¹² Eftersom LPO94 saknar ett jämförbart kapitel till LGR11s centrala innehåll bör ett par frågor således ställas. Behövs dessa specificeringar och vilket syfte kan de tänkas tjäna? Läroplanen är främst till för lärarna som styrdokument över hur de ska bedriva undervisningen. Har de glömt vad deras ämnen innehåller? Saknar de kompetens att bedriva undervisningen? Och om de gör det, löser man det problemet genom att tydligare detaljstyrning ovanifrån? Och även om den nya läroplanen innebär en didaktisk förändring med de nya kursplanerna kvarstår det som borde vara den centrala problematiken: pedagogiken. Självfallet går det att argumentera för att de pedagogiska riktlinjerna uteblivit för att lämna svängrum och möjlighet för improvisation åt lärarna. Men följdfrågan som då måste ställas är: varför skulle regeringen som stiftat den nya läroplanen förlita sig på lärarnas pedagogiska utbildning men inte betro deras ämneskunskaper? Idag är det ytterst få högstadielärare som spenderar mindre än 9 terminer på högskola eller universitet enligt de nya examenskraven på lärare. Hur kan det då vara rimligt att de saknar insikt i hur deras undervisning ska bedrivas? Förutsatt att högskolorna och universiteten upprätthåller en viss rimlig standard såklart. Läroplanen befäster inte *hur* lärarna ska undervisa, bara *vad* de ska undervisa. När man dessutom väljer att bedriva en ökad detaljstyrning av skolan, vilket den nya läroplanen gör genom dess kursplaner, uppenbarar sig en annan slutsats. Pedagogiken är utelämnad. Problemet med *hur* olika elever lär sig har gått förbi obemärkt i den nya läroplanen medan *vad* givits tydligare strukturer, som samers speciella rättigheter. Samernas rättigheter utgör här inte något vämjeligt som borde bortrationaliseras och deras förtryck saknar inte historiskt värde men valet att inordna ett par specifika arbetsområden som eleverna bör bli förtroliga med är i denna studies fall ett bevis på något annat. *Centralstyrt från ledningen, standardisering och arbetsstrukturer*, klassisk arbetsorganisationsteori.

Frågan om huruvida de nya kursplanernas detaljstyrning främst är kopplade till nya ambitiösa försök att höja standarden i skolan kan självfallet väckas i samband med diskussionen ovan. För höjer inte den nya läroplanen standarden genom att peka ut fler kunskapsområden? Detta är en omfattande pedagogisk fråga som studien inte ämnar ge ett utförligt svar på men som likväl kan vara värt ett svar. Kom ihåg att ämnenas karaktär och syfte är det samma som innan. Lägg därtill att man samtidigt tar bort strävansmålen. Är det då rimligt att dra likhetstecken mellan fler avgränsningar inom ett ämne och en förhöjd ambitionsnivå? Centralt innehåll, kunskapskrav och matriser är instrument som inte mäter mognad utan som på sin höjd kan mäta den analytiska förmågan hos en elev vid en specifikt bestämd tidpunkt.

---

¹¹² LGR11, 2011, s.176 & 203.

Kunskap som förvärvas utanför skolans väggar, mognad som tillkommer efter att ett centralt område lämnats kan inte återges i matriserna. Slutsatsen måste bli att det inte är förenligt att hävda att de nya kursplanerna skapar höjda ambitioner samtidigt som man tar bort strävansmålen. För om vi ska utveckla Sverige till ett kunskapssamhälle måste väl strävansmålen som lyfter upp det eviga lärandet ändå vara centrala och mer aktuella än någonsin? Om vi vill ha ett Sverige som reagerar snabbt på utmaningar och går det väl inte att bara fastslå arbetsområden. Då måste skolan istället arbeta för att skapa en passion runt lärandet såväl som rutiner och vilja för att alltid anta utmaningar. Sådana ambitioner kan inte besvaras med den didaktiska *vad* frågan utan måste besvaras genom ett *hur*. Därmed är det inte heller rimligt att anta att den grundläggande ambitionen bakom de nya kursplanerna är pedagogiska. Syftet kan inte ens sägas vara att utveckla Sverige till ett kunskapssamhälle eftersom strävansmålen ersätts av de centrala innehållens detaljstyrning. De nya kursplanerna är därmed ett uttryck för implementeringen av en ideologi med en endimensionell rationalitet och dess arbetsorganisationsteorier.

6.3. En effektiviserad läroplan

De nya skolreformerna som resulterat i grundskolans nya läroplan har varit fokus för denna studies analys som i sin tur givit avkastning. För att tydliggöra och sammanfoga analysens frukter med studiens syfte presenteras en analytisk diskussion utifrån studiens frågeställningar nedan.

Studiens första frågeställning som främst tjänat ett vägledande syfte genom att karaktärisera de ideologiska och empiriska utgångspunkterna var:

- *Går det att urskilja en sammankoppling mellan förändringarna i läroplanen och en endimensionell rationalitet?*

Utifrån de analytiska diskussionerna i tidigare underkapitel går det att fastställa att det finns en klar och tydlig koppling mellan den endimensionella rationalitet som Habermas definierat. Den mer specificerande frågeställningen var:

- *Vilka rationella organisationsteorier går att urskilja i skolans styrdokument och vad kan sägas om deras påverkan och intentioner?*

I studiens teoridel skapades ett ramverk över det rationella handlandet utifrån etablerade arbetsorganisationsteorier som marknaden använder sig av, både klassiska och moderna, som presenterades i figur 3. Det har framkommit ur analysen att det går att finna tydliga argument och spår av de presenterade arbetsorganisationsteorierna i den nya läroplanen. En klar tendens åt den traditionella taylorismen går att urskilja i läroplanerna såväl som de mer moderna total quality management och lean production.

Traditionell taylorism är bland annat definierat genom att arbetet såväl som produktionen, i skolans fall betygen, ska övervakas. Organisationen ska också vara centralstyrd, sträva mot standardisering och tydliga arbetsstrukturer. Den nya läroplanen kräver en tydligare respekt för de strukturer som skolan beslutar om och lärare precis som elever måste tydligare rätta sig efter det ramverket som ges av rektorn. Både i form av den pedagogik som förordas såväl som de ekonomiska förutsättningarna som lärare och elever befinner sig i. Med andra ord är det slut på möjligheten att syssla med ansvarslös demokrati i klassrummet. Något som säkerligen inte var uppskattat tidigare heller men som nu får ännu tydligare riktlinjer. Andra områden som den traditionella taylorismen syns i är den standardiseringsprocess som Sverige befinner sig i. Det nya betygssystemet kan knappast sägas ge några större pedagogiska fördelar, men reformen skapar en större standardisering på den internationella betygsmarknaden. Det blir lättare att jämföra produkter och priser. Slutligen är de nya kursplanerna troligen det starkaste beviset på att Sverige rör sig *från* en skola som uppmuntrar till ett livslångt lärande och *mot* en skola som förespråkar en endimensionell instrumentell uppfattning om vad kunskap såväl som verkligheten är. Kursplanerna är genom bortskaffandet av strävansmålen och den omfattande implementeringen av centralt innehåll och kunskapskriterier ett starkt slag för centralstyrning, standardisering och nya tydliga arbetsstrukturer. Eftersom strävansmål är svårare att mäta är de i sig mindre viktiga även om det är dessa som borde vara centrala om man gör anspråk på att Sverige ska bli ett ledande kunskapssamhälle. Därmed är kursplanerna, som står för den största förändringen av läroplanen en förändring som främst gjorts på ideologisk grund, inte pedagogisk.

Total Quality Management som är en mer modern arbetsorganisationsteori går det också att urskilja spår av. Främst genom det endimensionella tänkandet runt kunskap som är tydligare i den nya läroplanen där syftet bakom utbildningen allt tydligare sammankopplas till den ekonomiska aktiviteten som eleven bör delta i efter utbildningen. Den ideologiska klyfta mellan åsikterna att skolan skulle vara en institution som är tillägnad kunskap, personlig

utveckling och kreativitet istället för en fabrik som sällar mellan smarta och dumma elever växer sig därmed större.

Lean Production som också är en modern arbetsorganisationsteori är också en del av den nya läroplanen. Teorin som förespråkar ett kontinuerligt allt smidigare och effektivare bruk av resurserna har fått sitt gehör i läroplanen genom implementeringen av en längre betygsstege. Därmed har det tillkommit två nya ”kvalitéer” att välja mellan. Den nya läroplanen har effektiviserat sorteringen av humankapitalet, inte förbättrat förutsättningarna för lärande eller höjt ambitionerna för Sverige som kunskapssamhälle.

Såhär långt har tre former av arbetsorganisationsteorier berörts som direkt har kunnat kopplas till LGR11. Det kan också vara värt att poängtera att implementeringen av dessa reformer är ett uttryck för det byråkratiska handlandet, det vill säga både ett rationellt handlande och en arbetsorganisationsteori. Att behandla alla medborgare lika utifrån vedertagen policy och handsplaner, oavsett socioekonomiska faktorer och liknande som kan påverka en elevs prestationer är således en fjärde form av rationellt handlande som LGR11 består av. Självfallet har LPO94 var sanktionerad med samma sorts byråkrati, men eftersom byråkratin speglar policydokument och handlingsplaner blir även byråkratin mer rationell när läroplanen blir det. Resultat av den nya läroplanen LGR11 är således utifrån denna studiens analys en effektivisering av den svenska skolan utifrån en endimensionell rationalitet.

7. Avslutande diskussioner

För att skapa en förståelse för implikationerna och konsekvenserna av studiens resultat behöver dessa sättas in i en kontext, den kontexten är samhället. Detta kapitel är indelat i tre underkapitel. Det första underkapitlet kommer att behandla samhällsdebatten runt skolan i förhållande till rationalitetsbegreppet. Eftersom studien bara använt sig av läroplanerna för grundskolan i sin empiri har det inte varit möjligt att studera alla förändringar som påverkat skolan. Andra faktorer och tendenser som kan vara av intresse utifrån studiens teoretiska perspektiv kommer att därmed behandlas i det första underkapitlet. Det andra underkapitlet kommer att beröra de förändringar som påverkar den enskilda individen i skolan med tydliga kopplingar till den ideologin som nu driver på reformerna. Det tredje underkapitlet kommer lyfta upp hur ideologins ökande dominans i samhället blir allt tydligare och allt mer problematiskt, en mer makroperspektivorienterad diskussion.

7.1. En utbredd rationalitet

Studien har redogjort för tydliga kopplingar mellan det endimensionella tänkandet och den nya läroplanen i sin analys av läroplanen. Självfallet hade det kunnat göras andra kopplingar utifrån en frågeställning som fokuserade på något annat område, vilket i sin tur hade kunnat generera andra kopplingar. Låt oss kort beskåda några delar av skoldebatten för att lyfta fram det utbredda rationella tänkandet.

Bland det mest uppenbara när det gäller traditionella arbetsorganisationsteorier och skolan är kopplingen till skolans grundläggande strukturer. Taylorism och fordism kräver hög grad av arbetsdelning och att arbetet kan utföras på små tidsenheter. Skolan är indelad i enskilda ämnen och lektioner, arbetsdelning och små tidsenheter. Lektionerna rullar på utifrån ett schema som ska följas, dag ut och dag in och det ifrågasätts inte att eleven har friheten att välja vad han eller hon ska lära sig och när. Den engelska skolforskaren och debattören Sir Ken Robinson menar att skolan är modellerad och strukturerad utifrån industrialiseringens behov och i dess avbild.¹¹³ Arbetet är organiserat efter klockan och en arbetslednings behov, inte barnens. Varför kan man inte ha undervisning på kvällen för de som inte är morgonmänniskor? Varför väljer man alltid att bygga klasser efter hur gamla elever är istället

---

¹¹³ Youtube.com, *RSA Animate – Changing Education Paradigms*, hämtat 2012-04-05.

för vad de är intresserade av och när på dagen de är bäst aktiva? Utifrån studiens teori sker detta för att man inte kan se något handlingsalternativ. Det hade lagt fler arbetstimmar på skolan vilket kräver mer resurser vilket är ineffektivt och därför irrationellt. Ytterligare ett problem Sir Ken lyfter upp är hållbarheten i ett samhälle som bara värdesätter en sorts kunskap, som han kallar för akademisk förmåga. Konsekvenserna blir det samma som när man aggressivt exploaterar naturen för de få material man är intresserad av enligt Sir Ken, ett ohållbart samhälle där ett fåtal blir vinnare men där mänskligheten blir förlorare.¹¹⁴ Detta ligger också i linje med de moderna arbetsorganisationsteorier som fokuserar på värdeskapandet.

Kunden har alltid rätt är nästintill en slogan för Time Quality Management, en modern arbetsorganisationsteori. En åsikt som delas av Nordeas tidigare bankdirektör Arne Bernroth, som numera är styrelseordförande för John Bauer AB som ägs av ett riskkapitalbolag utomlands.¹¹⁵ För den som inte är insatt är det värt att nämna att John Bauer är den största privatskolekoncernen i Sverige med över 30 skolor. Finns det någon motsättning då mellan en organisation med det uttalade särintresset att tjäna pengar och en god utbildning? Självklart. Desto mer man bortrationaliserar i skolan desto mer pengar tjänar man, vilket självfallet är syftet med ägandet som Bernroth själv lyfter upp och jämför det med att ”Vem vill köpa en bilfabrik som inte tjänar pengar?”.¹¹⁶ När förutsättningarna för lärande försämras genom en allt mer ”effektiviserad” skola drabbas lärare och elever och man skulle kunna tro att betygen påverkas negativt. En rimlig slutsats som kan användas som motargument och orsak till att Bernroth faktiskt verkligen bryr sig om skolan, betygen är ju skolans produkt precis som bilarna i bilfabriken. I samma program, *Världens bästa skitskola - Vinstmaskinerna*, plockas exemplet med matteläraren Per Lindberg upp. Han fick instruktioner från ledningen att betygen var tvungna att höjas, *produktionen måste förbättras*, och efter att ha vägrat och agerat mot ledningen när de själva gick in och höjda elevernas betyg avskedades han. Liknande historier berättar om metoder som kan likställas med näringslivets incitamentsorienterade system där lärare som sätter högre betyg får mer i lön. De ”producerar” ju mer om de ger högre betyg, så varför skulle de då inte få högre lön? Ett rationellt argument utifrån marknadens ideologiska perspektiv.

---

¹¹⁴ TED.com, *Ken Robinson says schools kill creativity*, hämtat 2012-04-05.

¹¹⁵ UR.se, *Världens bästa skitskola – Vinstmaskinerna*, hämtat 2012-04-05.

¹¹⁶ UR.se, *Världens bästa skitskola – Vinstmaskinerna*, hämtat 2012-04-05.

Den nya verkligheten för skolorna omfattar också ytterligare en punkt bland arbetsorganisationsteorierna, TBM - *snabb produktion och aggressiv marknadsföring*. Den del av strategin som berör hastigheten på produktionen kan inte en enskild skola påverka så lätt. Det är trots allt så att gymnasiet är tre år, men det kan vara värt att poängtera att även detta är något som hade kunnat reformeras enligt Björklund som ser nytta i att ha en kortare gymnasieutbildning för ”skoltrötta” ungdomar som saknar motivering.¹¹⁷ Men den senare delen är mer intressant, *aggressiv marknadsföring*. Det är idag rationellt att spendera elevpengar på att locka till sig kunder till skolan även om det drabbar undervisningen. Ett exempel är skolorna i Stockholmsområdet, där finns nu fler aktörer vilket nu gör att skolorna utvecklar marknadsorienterade strategier. ”Utbudet överstiger efterfrågan” som det heter när man spenderar hundratusentals kronor för att locka elever till skolan.¹¹⁸ Samma budget som köper in böcker, betalar lärare och lokaler går nu till att göra reklam.

Många av tendenserna ovan hade kunnat bekämpas genom regleringar. Förbjud aktieutdelning som går ut över elevernas undervisning, skapa nationella sökdata-baser för gymnasievalet, utöka flexibiliteten i skolan och liknande. Reformerna som kanske hade varit ekonomiskt mer effektiva, eller kanske inte, men som tveklöst hade gagnat elevernas personliga utveckling betydligt mer än det alternativ som de idag lever under.

7.2. Konsekvenser av ideologin i skolan

Det är värt att poängtera att läroplanen såväl som de resurser som ges åt rektorerna kommer från folket i form av politiska beslut som är fattade genom ett demokratiskt mandat i riksdagen och är en form av ekonomisk omfördelningspolitik. Därmed är skolan i sin natur en politisk yttring grundad på ideologiska antaganden. Att reformera skolan är därför också alltid en ideologisk och politisk fråga som drivits av demos. Det är därför en paradox att reformernas måltavla, skolan, och dess arbetsmiljö såväl som arbetssituation ses som en apolitisk institution. Det är dock helt i linje med Habermas idéer som menar att samhället genomgår en förändring där arbetsvillkor och arbetsmiljön blir allt mer apolitisk i sig.¹¹⁹ Eftersom skolan inte bara vilar på en politisk grund genom läroplanens värdegrund utan även genom skolans finansiering är det direkt motsägelsefullt att arbetsmiljön och

---

¹¹⁷ DN.se, *Kort yrkesgymnasium för skoltrötta*, hämtat 2012-04-05.

¹¹⁸ DN.se, *Skolpeng satsas i kampen om gymnasieeleverna*, hämtat 2012-04-05.

¹¹⁹ Habermas, 1984, s.66.

lärandeförhållandena för lärare och elever inte direkt och tydligare sammankopplas med debatten. Klasskillnader får en dubbel betydelse då det nyligen fastställts nya samband mellan antal elever per klass och resultaten i skolan.¹²⁰ Ett konkret och föga förvånande exempel på hur resultatet av den endimensionella rationaliteten ser ut i verkligheten. Den svenska skolpolitiken försöker ekonomiskt nyttomaximera den svenska skolan genom att ge dess elever instrumentella redskap som samtliga måste vara mätbara. De måste vara mätbara eftersom det är mätbarheten som utgör de rationella argumenten för varje reform. De måste också utgå från en kalkyl kan visa att man utifrån vissa antaganden kommer göra en vinst genom de eventuella reformerna. Detta betyder att om det kostar mer att anställa fler lärare än vad som på kort eller medelmåttlig sikt vara ekonomiskt försvarbart så kommer detta inte att göras. Även om det hade förbättrat resultaten. Det finns ingen pedagogisk teori som säger att elever lär sig bättre i ett klassrum med 30 elever än i ett med 20. Men det är mer ekonomiskt försvarbart, det som i vissa kommunbudgetar står som ”Styrtal: kronor/betyg” blir lägre, en effektivisering. Samma kalkyl kan göras på en rad andra faktorer i skolmiljön som IT-resurser, speciallärare och lokaler. Den rationella ambitionen är inte att göra Sveriges skola till världens bästa utan till den mest kostnadseffektiva. Och så länge det går att hitta exempel från andra länder där man spenderar mindre pengar och får ut mer kommer det därmed inte vara rationellt att utöka skolans resurser. De resurser som finns måste snarare effektiviseras. Ett konkret exempel är att *Världens bästa skitskola* uppmärksammade i ett av sina avsnitt att barnen i Shanghai är bättre på matte än de svenska barnen.¹²¹ Därmed är det inte rationellt att behöva utöka resurserna i skolan förrän Shanghai, och alla andra länder för den delen, lägger mer pengar per barn och betyg än Sverige. Den endimensionella rationalitetens skolpolitik strävar inte efter att ha världens starkaste kunskapssamhälle, utan världens ekonomiskt mest effektiva.

För att kort återgå till Marcuse och hans inställning om en likritning inom den intellektuella sfären kan det vara värt att beröra alla de elever som inte passar som handen i handsken för skolans verksamhet. Marcuse hävdade att handlingsfrihet, samvetsfrihet och tankefrihet begränsas genom den allt mer omfattande byråkratiseringen av den endimensionella rationaliteten.¹²² Den egna viljans kreativitet har sina begränsade områden i skolan och dessa har förstärkts genom att systematiskt definiera vad skolan ska innehålla genom de nya kursplanerna. Därmed uppstår en minskad dynamik runt lärandet som inte bara drabbar

---

¹²⁰ SvD.se, *Bättre betyg i mindre klasser*, hämtat 2012-04-05.

¹²¹ UR.se, *Världens bästa skitskola – Experimentverkstaden*, hämtat 2012-04-05.

¹²² Marcuse, 1968, s.19.

eleverna och deras särintressen, utan även samhället. För elevernas egen del handlar det om en ökad känsla av olust till lärandet såväl som en oförmåga att utveckla något egentligt samhällsmedvetande i enlighet med Marcuse teori.¹²³ För samhället, och inte minst samhällsutvecklingen, är konsekvenserna grövre.

7.3. Svensk skola, en spegelbild av Sverige

Isaac Newton, Albert Einstein och Wolfgang Mozart var mycket unga när de skrev sina verk. Redan runt tjugoårsåldern hade alla tre formulerat problem och skrivit texter som gjort dem till ikoner i efterhand. Med nutida referenser hade de med andra ord nyligen gått ut gymnasiet. Pondera att dessa stora ikoner hade gått i svensk skola. Einstein hade kanske fått jobba mer med sin handstil istället för att sitta och tänka på krökta ljusstrålar, Newton hade fått sluta sitta under äppelträd och gå in och jobba med sin grammatik och Mozart hade behövt jobba lite mer på sin multiplikationstabell. För att komma långt i svensk skola räcker det inte att vara exceptionell på ett område, det finns fler ämnen. Och det du lär dig inom själva området är bestämt i förväg genom kursplanerna. Utan att ha tillgång till Newtons gamla kursplaner vågar jag spekulera och hävda att den newtonska fysiken inte stod på schemat. Alla de tre ikoner har fått utlopp för sitt skapande utanför skolan. Något som dagens Mozarts också måste hoppas på. Svensk skola är till för normativa barn som ska lära sig lagom mycket i allt för att senare kunna få sina kunskaper kartlagda utifrån en ideologisk behov att granska arbetskraftens förmåga. Flexibiliteten i lärandet går förlorat med en stark centralstyrning och samhället riskerar därmed också förlora den kunskap och kunskapsörst som kvävs under skolans eviga strävan mot standardisering.

Det finns en större problematik som vilar runt den svenska skolan som är svårare att lösa och som måste lösas innan problemet ovan kan tacklas. Den endimensionella rationalitet är ett tankesätt som inte bara drabbar människor i slips som sitter i riksdagen eller kommunhuset. Den fäster sig lika hårt i hela folket. Sverige är idag ett servicesamhälle efter att tidigare varit ett industrisamhälle. Kunskaperna som behövs i de båda samhällsstrukturerna skiljer sig radikalt från de kraven som kan tänkas komma i takt med att Kina och Indien industrialiseras. Fredrik Härén blev utsedd som årets talare två år i rad av SVT genom sitt predikande av globaliseringens konsekvenser för Sverige. Priset på klassisk instrumentell kunskap sjunker

---

¹²³ Marcuse, 1968, s.26-27.

och det som blir värdeskapande i den nya globala ekonomin blir ”nyskap”, en term som Härén använder för att poängtera den kreativa förmågans roll i som så systematiskt utesluts ur utbildningssystemet.¹²⁴ Men svenskarna anser sig själva inte behöva skänka detta mycket till eftertanke. Det är kanske lika vanligt att möta attityden ”vad ska vi kunna detta för?” från eleverna som det är att möta attityden ”på min tid behövde vi oss inte lära oss det där!” från föräldrarna. Den gamla goda tiden vann legitimitet genom det välståndet det spred och därmed är folket i vis mån inkapabla att kritisera dess strukturer, vilket ligger i enlighet med Marcuse analys.¹²⁵ ”Man biter inte den handen som föder en”, som ordspråket lyder.

Konsekvensen blir att miljoner svenskar troligen ser den svenska skolpolitikens problem precis som Björklund och hans effektiviseringsreformer. Anledningen att man som förälder utifrån detta perspektiv är skolengagerad är för att man vill att ens barn ska bli en MVG- eller A-elev och få ett fint välbetalt jobb. Skolan erbjuder en möjlighet att skapa den egen individuella framgång i livet, ta vara på den för att få en hög levnadsstandard. Om man då trots allt som elev inte är studiemotiverad har man kanske förstående föräldrar som ändå uppmuntrar med att påpeka att ”alla kan ju ändå inte bli läkare”. ”Det är inte hela världen, se på dina föräldrar de lyckades inte så bra i skolan och de fick jobb ändå”, en attityd som egentligen är grundad i Sveriges ekonomiska förutsättningar under den tid då järnridån mot kommunismen och bamburidån i tredje världen fortfarande skyddade oss mot den globala konkurrensen. En beklaglig och ödestigande attityd som borde bekämpas med SCB:s siffror för ungdomsarbetslösheten, 24.2% för januari 2012.¹²⁶ Om man istället ser skolfrågan som det svenska välfärdssamhällets ödesfråga blir det annorlunda ljud i skällan. Då är varje elev som utvecklas ett steg, inte bara för den eleven, utan för även för samhället och varje studieanpassning som görs för en omotiverad och skoltrött elev blir ett nederlag. Det är egentligen långt från obegripligt att dessa attityder och problemen finns i skolans värld eftersom den är en spegelbild av samhället, ”skolan delar blodomlopp med samhället” som Liedman skriver.¹²⁷ Och precis som alliansens politiska slogan ”vi tar ansvar för Sverige” främst förknippas med goda statsfinanser är den nya läroplanen också ett sätt att hantera och ta ansvar för ekonomiska resurser, inte människor.

---

¹²⁴ Youtube.com, SVT: Fredrik Härén om kunskap, del 2, hämtat 2012-04-05.

¹²⁵ Marcuse, 1968, s.11-12.

¹²⁶ SCB.se, Arbetskraftsundersökningarna (AKU) januari 2012: Arbetslösheten var 8.0%, hämtat 2012-04-05.

¹²⁷ Liedman, 2011, s.15

8. Sammanfattning

Det kan lugnt påstås att svensk skola upplever en turbulent period. Reformen och debatter haglar över skolvärlden och det finns en lång rad åsikter och perspektiv som behandlar skolans många olika problem. Ambitionen för den här studien är att förklara några av dessa problem utifrån kritisk teori.

Denna studie är en teoriprovande studie och ämnar granska huruvida reformerna av den svenska skolan tydligt kan kopplas till en ideologi, marknadens ideologi. Undersökningen har avgränsats till att behandla den gamla och nya läroplanen för grundskolan, LPO94 och LGR11. Studiens tes kan delas upp i två frågeställningar. Dessa är:

- *Går det att urskilja en sammankoppling mellan förändringarna i läroplanen och en endimensionell rationalitet?*
- *Vilka rationella organisationsteorier går att urskilja i skolans styrdokument och vad kan sägas om deras påverkan och intentioner?*

Med begreppet endimensionell rationalitet avses Habermas definition som innebär ”en bestämning på formen för den kapitalistiska ekonomiska aktiviteten, för borgerlig privaträttslig praxis, och för den byråkratiska maktutövningen ” såväl som en social likritning i enlighet med praxisens successiva utbredning över allt fler områden i samhället.¹²⁸ För att identifiera dessa handlingsmönster har läroplanen granskats i förhållande till ett antal etablerade arbetsorganisationsteorier, både traditionella och moderna.

Studien konstaterar i sin analys att utifrån de teoretiska och metodiska utgångspunkterna går det att klart urskilja en sammankoppling mellan läroplanerna och den endimensionella rationaliteten. Många av de arbetsorganisationsteorier som i sin historiska kontext varit sammanbundna till industrisektorn har i ökad omfattning färgat av sig på den svenska skolan. Den nya läroplanen förordar mer centralstyrning, kontroll, standardisering samtidigt som nya krav på fokus på värdeskapandet och optimal resursanvändning framhävs. Strävansmålens ”flummiga” målsättning om individuell utveckling har ersatts med långa kursplaner med tydligt fokus på specifika kunskapsområden och kunskapskrav. Samtidigt har kopplingen till arbetslivet lyfts upp medan det livslånga lärandet kommit något i skymundan. Studiens slutsats är att den nya läroplanen inte fokuserar på att göra Sverige till ett kunskapssamhälle utan är ett steg i en ideologisk effektiviseringsprocess.

---

¹²⁸ Habermas, 1984, s.63.

Källförteckning

Attityder till skolan 2000: [elevers, lärares, skolbarnsföräldrars och allmänhetens attityder till grundskola och gymnasieskola], Statens skolverk, Stockholm, 2001.

Attityder till skolan 2003: [elevernas, lärarnas, skolbarnsföräldrarnas och allmänhetens attityder till skolan under ett decennium], Skolverket, Stockholm, 2004.

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1287>

Attityder till skolan 2006: elevernas och lärarnas attityder till skolan, Skolverket, Stockholm, 2007.

Attityder till skolan 2009: elevernas och lärarnas attityder till skolan, Skolverket, Stockholm, 2010.

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2385>

Alvesson, Mats & Deetz, Stanley, *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000.

Berglund, Tomas, Berglund, Tomas & Schedin, Stefan, *Arbetslivet*, 2., [rev. och uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009.

Esaiasson, Peter, *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 4., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012.

Grundskolan: kursplaner och betygskriterier. 1. uppl. 2000. Stockholm: Statens skolverk

Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=745>

Habermas, Jürgen, *Den rationella övertygelsen: en antologi om legitimitet, kris och politik*, Akademilitt., Stockholm, 1984.

Johannessen, Asbjørn & Tufte, Per Arne, *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2003.

Kristianstad budget 2011, *Budget 2011 och flerårsplan 2012-2013*, Tillgänglig på internet via www.kristianstad.se.

Liedman, Sven-Eric, *Hets!: en bok om skolan*, Bonnier, Stockholm, 2011.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 LGR11, Skolverket, Stockholm, 2011. Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2575>

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet LPO 94, Skolverket, Stockholm, 2006. Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>

Marcuse, Herbert, *Den endimensionella människan: studier i det avancerade industrisamhällets ideologi*, 2. uppl., Aldus/Bonnier, Stockholm, 1968.

Rosengren, Karl Erik & Arvidson, Peter, *Sociologisk metodik*, 5., Liber, Malmö, 2002.

Selghed, Bengt, *Betygen i skolan: kunskapssyn, bedömningsprinciper och lärarpraxis*, 2. uppl., Liber, Stockholm, 2011.

Selghed, Bengt, *Ännu icke godkänt: lärares sätt att erfara betygssystemet och dess tillämpning i yrkesutövningen*, Lärarutbildningen, Malmö högskola, Diss. Lund : Lunds universitet, Malmö, 2004.

Elektroniska källor

BBCNews.com, *Greek unrest after pensioner suicide besides parliament*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17620421>

DN.se, *Björklund: Artiklarna belyser stora problem*, hämtat 2012-04-05
<http://www.dn.se/nyheter/politik/bjorklund-artiklarna-belyser-stora-problem>

DN.se, *Facken tar strid i USA*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.dn.se/nyheter/varlden/facket-tar-strid-i-usa>

DN.se, *Kort yrkesgymnasium för skoltrötta*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.dn.se/nyheter/sverige/kort-yrkesgymnasium-for-skoltrotta>

DN.se, *"Lärare och elever får betala för Björklunds skolreform"*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.dn.se/debatt/larare-och-elever-far-betala-for-bjorklunds-skolreformer>

DN.se, *Presidentvalet: Fransk förträngning*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.dn.se/ledare/signerat/presidentvalet-fransk-fortrangning>

DN.se, *Skolpeng satsas i kampen om gymnasieeleverna*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.dn.se/sthlm/skolpeng-satsas-i-kampen-om-gymnasieeleverna>

DN.se, *Stora nedskärningar väntar i Spanien*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.dn.se/ekonomi/stora-nedskarningar-vantar-i-spanien>

DN.se, *Maciej Zaremba: "En förolämpning mot barnen." Så sänkte skolan kraven på läskunnighet*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.dn.se/kultur-noje/maciej-zaremba-en-forolampning-mot-barnen-sa-sankte-skolan-kraven-pa-laskunnighe>

Folkpartiet.se, *Skola och utbildning*, hämtat 2012-04-05.
<http://www.folkpartiet.se/Var-politik/Vara-viktigaste-fragor/Skola-och-utbildning/>

SCB.se, *Arbetskraftsundersökningarna (AKU) januari 2012: Arbetslösheten var 8.0%*, hämtat 2012-04-05.
http://www.scb.se/Pages/PressRelease_329297.aspx

SvD.se, *Bättre betyg i mindre klasser*, hämtat 2012-04-05.
http://www.svd.se/nyheter/inrikes/battre-betyg-i-mindre-klasser_6868783.svd

Sverigesradio.se, *Lärarstrejk stänger tusentals skolor*, hämtat 2012-04-05

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1646&artikel=2032867>

SVT.se, *Finansminister Borg varnar*, hämtat 2012-04-05.

<http://playrapport.se/video/2763466#/video/2555963>

SVT.se, *Kobra i upploppens London*, hämtat 2012-04-05

http://svt.se/2.166237/1.2538275/kobra_i_upploppens_london

SVT.se, *Kristendomen ska dominera i skolan*, hämtat 2012-04-05.

http://svt.se/2.22620/1.2185850/kristendomen_ska_dominera_i_skolan

SVT.se, *Moderaternas stämma: Fredrik Reinfeldts öppningstal*, hämtat 2012-04-05.

http://svtplay.se/v/2573912/moderaternas_stamma_fredrik_reinfeldts_oppningstal

SVT.se, *Partiledardebatt jan 2012: Jan Björklund (FP)*, hämtat 2012-04-05.

http://svtplay.se/v/2679934/svt_forum/partiledardebatt_jan_2012_jan_bjorklund_fp_sb,k108202,7,f,-1

TED.com, *Ken Robinson says schools kill creativity*, hämtat 2012-04-05.

http://www.ted.com/talks/ken_robinson_says_schools_kill_creativity.html

UR.se, *Världens bästa skitskola – Experimentverkstaden*, hämtat 2012-04-05.

<http://urplay.se/165326>

UR.se, *Världens bästa skitskola – Vinstmaskinerna*, hämtat 2012-04-05.

<http://urplay.se/165325>

Youtube.com, *RSA Animate – Changing Education Paradigms*, hämtat 2012-04-05.

<http://www.youtube.com/watch?v=zDZFcDGpL4U>

Youtube.com, *SVT: Fredrik Härén om kunskap, del 2*, hämtat 2012-04-05.

<http://www.youtube.com/watch?v=ohHNONAbheE>